

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 23 (2023), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2023

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je vpisan v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

ALEŠ MAVER: Srebrni jubilej Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru.....	587
---	-----

V spomin / In Memoriam

ALEŠ MAVER: Poslovil se je izr. prof. dr. Janez Marolt.....	595
ANDREJ HOZJAN: Zaslužni profesor Univerze v Mariboru dr. Jože Koropec (1923–2004): ob stoletnici rojstva	599

Članki in razprave / Papers and Essays

TONE RAVNIKAR: Maribor v 13. stoletju. 3. del: mesto in njegovi meščani	611
<i>Maribor in the 13th Century: Part 3: The City and Its Citizens</i>	
BOŠTJAN UDOVIČ, TANJA ŽIGON and PETRA KRAMBERGER: Diplomatic Ceremonial Events at the 1821 Congress of Ljubljana.....	639
<i>Diplomatski ceremonialni dogodki na Ljubljanskem kongresu leta 1821</i>	
SINDI ČASAR: Vzgojiteljice v prvih prekmurskih vrtcih (1886–1920)	669
<i>Female Kindergarten Teachers in the First Kindergartens in Prekmurje (1886–1920)</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

GORAZD BAJC, ANE MARIE HERCEG in KAJA MUJDRICA:	
Bazovica, glasilo Jugoslovanskega odbora iz Italije, in njen odnos do jugoslovanske kraljevine, 1941–1944.....	703
<i>Bazovica, the Newspaper of the Committee of the Yugoslavs of Italy, and Its Attitude Towards the Kingdom of Yugoslavia, 1941–1944</i>	
RENATO PODBERSIČ: Četniki na Primorskem. Poskus ustanovitve četniške enote v Panovcu pri Gorici leta 1944.....	
	739
<i>Chetniks in Primorska Region. Attempt to Establish a Chetnik Unit in Panovec Near Gorica in 1944</i>	
ANA ŠELA: Alternativna gibanja pod nadzorom Službe državne varnosti: mariborska kulturna scena v osemdesetih letih.....	
	771
<i>Culture in Maribor in the 1980s: Alternative and the State Security Service (SDV)</i>	
ANDREJ NATERER, DAVID HAZEMALI in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ:	
Mladi NEET v Sloveniji: analiza učinkov izbranih intervencijskih odgovorov projekta "PreseNEETi se" na potrebe in značilnosti mladih NEET v severovzhodni Sloveniji.....	805
<i>Young NEETs in Slovenia: Analysis of the Effects of Selected Intervention Responses of the Project "PreseNEETi se" on the Needs and Characteristics of Young NEETs in Northeastern Slovenia</i>	
Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts.....	
	843
Uredniška navodila avtorjem /	
<i>Editor's Instructions to Authors</i>	
	847
Studia Historica Slovenica /	
<i>letnik / year 23 (2023)</i>	
	857

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2023-19

Bazovica, glasilo Jugoslovanskega odbora iz Italije, in njen odnos do jugoslovanske kraljevine, 1941–1944

Gorazd Bajc

Dr., redni profesor
e-pošta: gorazd.bajc@um.si

Ane-Marie Herceg

Dipl. zgodovinarica in dipl. slovenistka
e-pošta: anemarie.herceg@student.um.si

Kaja Mujdrica

Mag. prof. pedagogike in mag. prof. zgodovine, mlada raziskovalka
e-pošta: kaja.mujdrica1@um.si

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–2000 Maribor, Slovenija

Izvilleček:

Na podlagi analize časopisa *Bazovica*, glasila Jugoslovanskega odbora iz Italije, ki ga je v Kairu od 30. septembra 1941 do 19. novembra 1944 urejal Ivan Rudolf, članek predstavi njen odnos do jugoslovanske kraljevine. Avtorji so vzeli v pretres tri vidike odnosa: do kraljeve dinastije Karadordevičev; do jugoslovanskih begunskih vlad in jugoslovanske državne ureditve; do vojaških formacij, ki so se bojevale v zasedeni Jugoslaviji, zlasti četniških in partizanskih enot ter njunih vodilnih. Upoštevali so zlasti uporabljeno retoriko, ki je odražala tedanje potrebe t. i. vojne propagande.

Ključne besede:

Jugoslovanski odbor iz Italije, *Bazovica*, Ivan Rudolf, Ivan Marija Čok, kraljevina Jugoslavija, dinastija Karadordevič, Peter II., emigracija, četniki, partizani, jugoslovansko-italijanska meja, propaganda, retorika

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 23 (2023), št. 3, str. 703–738, 181 cit., 6 slik
Jezik: slovenski (izvilleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Izven Jugoslavije, se pravi v emigraciji, so med drugo svetovno vojno delovali številni Slovenci iz Primorske in Istre. Še največ jih je bilo v okviru italijanske vojske: bili so najprej prisilno mobilizirani in so se morali bojevati na različnih frontah, zlasti v Afriki; kar veliko jih je britanska vojska zajela, nato se jih je mnogo odločilo, da prestopijo v prekomorske brigade. Poleg njih so bile nekatere druge skupine in med najaktivnejšimi so bili pripadniki Jugoslovanskega odbora iz Italije, zlasti njegov predsednik Ivan Marija Čok in tajnik Ivan Rudolf.

Razlage tedanjega kompleksnega konteksta o delovanju Jugoslovanskega odbora iz Italije nam ponujajo znanstvena² in strokovna literatura,³ koristni so tudi številni objavljeni spominski zapisi o t. i. primorskih padalcih.⁴ V teh delih je večkrat omenjeno tudi glasilo Odbora, *Bazovica*, čeprav, razen izjem, in sicer glede likovne opreme⁵ ter literarno-jezikovnega pomena časopisa,⁶ slednje ni bilo nikoli predmet sistematične analize.

Namen pričujočega članka je prispevati k bolj poglobljenemu vpogledu o vlogi in pomenu časopisa, s ciljem prikazati njegov odnos do jugoslovanske kraljevine. Raziskavo je usmerjala hipoteza, da so zaradi preteklih negativnih izkušenj, predvsem z italijansko državo, primorski in istrski Slovenci v okviru Jugoslovanskega odbora iz Italije med drugo svetovno vojno na Jugoslavijo in s tem kraljevino ter posledično na begunsko vlado in četništvo gledali nekritično. Članek ni neka kronološka ali celovita obdelava in predstavitev *Bazovice*, ampak analiza nekaterih tematskih sklopov o njenem odnosu do jugoslovan-

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0372: *Slovenska identiteta in kulturna zavest v jezikovno in etnično stičnih prostorih v preteklosti in sedanjosti*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno in inovativno dejavnost Republike Slovenije (ARIS). V spomin na Sašo Rudolfa.

² Zlasti Gorazd Bajc, *Zapletena razmerja. Ivan Marija Čok v mreži primorske usode* (Koper, 2000) (dalje: Bajc, *Zapletena razmerja*); Gorazd Bajc, *Iz nevidnega na plan. Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji* (Koper, 2002) (dalje: Bajc, *Iz nevidnega na plan*); Blaž Torkar, "Slovenci in Jugoslovanski kraljevi gardni bataljon", *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 1 (2014), str. 144–157 (dalje: Torkar, "Slovenci in Jugoslovanski kraljevi gardni bataljon"); Blaž Torkar in Gorazd Bajc, "Slovenci v vrstah britanskih komandosov", *Acta Histriae* 28, št. 1 (2020), str. 161–184.

³ Najpomembnejša dela so Saša Rudolf, *Xolotl. Med resnico in domišljijo* (Gorica, 1996), str. 54–101 (dalje: Rudolf, *Xolotl*); John Earle, *Cena domoljubja. SOE in MI6 na stičišču Italijanov in Slovencev med drugo svetovno vojno* (Trst, 2009); Gorazd Bajc in Blaž Torkar, *Ivan Rudolf in padalci / Ivan Rudolf e i paracadutisti / Ivan Rudolf and parachutists* (Maribor, 2009); *Ivan Rudolf. Ob 120-letnici rojstva*, ur. Irena Uršič (Ljubljana, 2018) (dalje: *Ivan Rudolf*).

⁴ Največ jih je izšlo med letoma 1995 in 2005 v tržaški reviji *Mladika*, in sicer v okviru rubrike "Iz arhivov in predalov", ki jo je urejal novinar Ivo Jevnikar.

⁵ Damir Globočnik, "Likovna oprema časopisa Bazovica", v: *Ivan Rudolf*, str. 137–158 (dalje: Globočnik, "Likovna oprema časopisa Bazovica").

⁶ Marija Stanonik, "Zasluge Ivana Rudolfa za slovensko besedo med slovenskimi vojaki v afriškem pesku", v: *Ivan Rudolf*, zlasti str. 159–168 (dalje: Stanonik, "Zasluge Ivana Rudolfa za slovensko besedo").

ske kraljevine. Poleg uvodnega poglavja, ki je potreben za razumevanje zgodovinskega konteksta in značilnosti časopisa, smo se osredotočili na njegovo poročanja, ki je v našem primeru vključevalo tri elemente odnosa: do kraljeve dinastije Karadorđević; do (kraljevine) Jugoslavije in do jugoslovanskih vlad; do četnikov kot kraljeve vojske v domovini in partizanov. V izbranih objavljenih besedilih smo upoštevali zlasti uporabljeno retoriko, ki je bila odraz tedanjih potreb t. i. vojne propagande.

Poleg sistematičnega pregleda *Bazovice* so avtorji upoštevali druge relevantne vire, predvsem iz Rudolfove zapuščine (ki je sedaj deponirana v Ljubljanskem Muzeju novejša in sodobne zgodovine), deloma pa tudi iz Arhiva Republike Slovenije in osrednjega britanskega arhiva *The National Archives*.

Jugoslovanski odbor iz Italije in *Bazovica*

Jugoslovanski odbor iz Italije⁷ je nastal približno leto pred napadom in zasedbo Jugoslavije. Sestavljalo ga je 24 članov: 12 članov so predstavljale pomembne osebnosti iz Julijske krajine, drugih 12 pa so sestavljali pomembnejši emigranti v Jugoslaviji. 8. februarja 1941 je bil za predsednika Odbora izbran Ivan Marija Čok. Prejel je pooblastila, da v emigraciji vodi politično akcijo za priključitev ozemelj Primorske in Istre k Jugoslaviji.

Po državnem udaru v Beogradu, 27. marca 1941, je novo vlado oblikoval general Dušan Simović. Ob napadu sil osi na Jugoslavijo, ki je sledil 6. aprila 1941, so vlada skupaj s kraljem Petrom II. in predstavniki Jugoslovanske kraljeve vojske odšli v emigracijo in se za nekaj časa premestili na Bližnji vzhod, dalje pa so odšli v britansko prestolnico. Še pred tem, 5. marca 1941, sta v emigracijo s pomočjo britanskih obveščevalnih služb odšla Čok in Rudolf. Najprej sta prišla do Istanbula, od tam pa v Ankaro in nato Jeruzalem, kjer sta se maja srečala z jugoslovansko begunsko vlado. Junija ali julija sta prispela v Kairo, kjer sta si razdelila delo.

Čok se je že julija 1941 odpravil v London, dalje v Združene države Amerike (ZDA), nato se je vrnil na Bližnji vzhod, od tam pa je ponovno odšel v London, kjer je deloval do konca vojne. Posvetil se je predvsem pridobivanju čim širše politične podpore med zavezniki, da bi po vojni podprli spremembo meje med Italijo in Jugoslavijo v korist slednje. Rudolf je medtem ostal v Kairu in se angažiral pri zbiranju, večinoma po afriških taboriščih, omenjenih primorskih in istrskih Slovencev (in Hrvatov), da bi z njimi na Bližnjem vzhodu sestavili t.

⁷ Če ni drugače zabeleženo, so podatki tem poglavju o Odboru ter medvojnem delovanju Čoka in Rudolfa povzeti po Bajc, *Zapletena razmerja*, str. 98–146; Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 75–134 in 171–283.

i. jugoslovansko vojsko v emigraciji, ki bi jo uporabili pri osvoboditvi in nato zasedbi "neodrešene domovine"; hkrati je sodeloval s posebnimi obveščevalnimi službami Velike Britanije (*Inter-Services Liaison Department* – ISLD in *Special Operations Executive* – SOE), ki so najsposobnejše posameznike posebej izurile in jih poslale – kot t. i. primorske padalce – v zasedeno Jugoslavijo, predvsem na slovensko območje; obenem je v Kairu med letoma 1941 in 1944 urejal *Bazovico*, se pravi glasilo Jugoslovanskega odbora iz Italije.

Glavni cilj Jugoslovanskega odbora iz Italije je bila torej sprememba jugoslovansko-italijanske meje. Z oblikovanjem primorske legije v obliki Jugoslovanskega kraljevega gardnega bataljona si je prizadeval dobiti dovolj pripravljeno in motivirano vojaško enoto, ki bi jo lahko ob pravem trenutku poslali na Primorsko in v Istro, kjer bi s silo meje obdržala do mednarodnega priznanja. Že aprila 1941 sta Rudolf in Čok pričela z uresničevanjem sklepa o ustanovitvi prostovoljske legije, ki bi bila organizirana kot del zavezniških sil na Bližnjem vzhodu. Z Britanci sta se nato dogovorila še glede financiranja. Dokončnih števil o vojaki gardnega bataljona nimamo, vse kaže, da jih je bilo kakih 1.000. Odboru je tudi uspelo, da je za jugoslovansko vojsko v emigraciji zbral skupno med 4.500 in 5.000 prostovoljcev, večina katerih je nato prestopila v vrste prekomorskih brigad.

Julija 1943 so se razmere v bataljonu poslabšale, ker so vojaki začeli zahtevati, da se pridružijo Titu. Čok jih je na začetku januarja 1944 javno podprl, kar pa britanskim oblastem ni šlo v račun. Sprožila se je verižna negativna reakcija v vrstah jugoslovanske begunske vlade in pri zaveznikih – prišlo je tako do t. i. Kairske afere, ki je močno zamajala delovanje in obstoj samega Odbora. Čok in Rudolf sta bila namreč po nekaj dneh prisiljena uradno miriti vojake, ker da razmere in čas niso ugodne za odhod v Jugoslavijo, večini vojakov pa je bilo nazadnje omogočeno, da so se priključili prekomorskim brigadam. Tédaj sta se Čok in Rudolf zaveznikom vsekakor zamerila in prepovedali so nadaljnja zbiranja. Delovanje Odbora je vedno bolj usihalo, Rudolf pa je do konca vojne in nato še dobro leto po njej ostal v Kairu.

Vodilni partizanskega gibanja in nato povojnih oblasti so gojili veliko sumničenj do t. i. primorskih padalcev, izmed katerih so nekateri brez sledu izginili med vojno, nekateri pa po njej – najverjetneje jih je likvidirala tajna politična policija, Oddelek za zaščito naroda (OZNA). Rudolfa, Čoka in sodelavce ter na splošno vodilne predvojnega protifašizma na Primorskem so medtem obtoževali, da so t. i. agenti Zahoda, plačanci in reakcionarji. Pozorna analiza virov različnih provenienc je take obtožbe ovrgla: jasno je namreč, da so še pred okupacijo – podobno kot pomembni posamezniki v osrednji Sloveniji, zlasti iz liberalnega tabora – sodelovali z zahodnimi obveščevalnimi službami,

to pa z namenom podtalnega boja proti fašizmu in nacizmu.⁸ Negativen odnos do Jugoslovanskega odbora iz Italije na sploh in posebej do obeh vodilnih se je nadaljeval, čemur so v javnosti pripomogla tudi številna dela o prekomorskih brigadah, ki so vsebovala tudi več napačnih faktografskih podatkov: od tega, da je bila *Bazovica* Čokov časopis in da je bila povsem v okviru politike jugoslovanskih begunskih vlad, do tega, da je Jugoslovanski odbor iz Italije nastal šele v emigraciji in je pričel podpirati partizansko gibanje zgolj iz oportunitizma.⁹

Jugoslovanski odbor iz Italije se je v podkrepitev ozemeljskih zahtev posebej posvečal propagandi, to pa v obliki časopisnih člankov, z brošurami, spomenicami in knjigami ter radijskimi govori. Največ govorov je prebral Čok, ki je tudi objavil največ publikacij, pisal je za številne časopise, ki so izhajali v ZDA, obenem pa so tamkajšnji časopisi večkrat poročali o njem. Skladno s cilji Odbora ter posebej zaradi ohranitve zbranih in motiviranja pripadnikov t. i. jugoslovanske vojske v emigraciji, je Rudolf v Kairu od maja 1942 do 1945 izdal in uredil 23 številk revije *Šotorska knjižnica*, tudi on se je oglašal po valovih britanske radijske postaje za Bližnji (ali Srednji) vzhod, predvsem pa je urejal in izdajal družbenopolitični list *Bazovica*, in sicer od 30. septembra 1941 do 19. novembra 1944, ko je izšla zadnja, 135. številka.

Bazovica je bralce obveščala o vojaških operacijah, političnih dogodkih po svetu in v Jugoslaviji ter posebej o razmerah na Primorskem in v Istri. V skrbi po ohranjanju visoke morale v bataljonu je objavljala pesmi in posamezne literarne prispevke slovenskih avtorjev ali prevode tujih, s čimer so primorski fantje imeli tudi priložnost brati v slovenščini, po tem, ko jo je na območju Julijske krajine fašizem v javnosti popolnoma prepovedal. Na njenih straneh je izšlo več člankov in radijskih govorov (ali pa vsaj njihovih povzetkov), pa poslanic in brzojavk nekaterih politikov v emigraciji. Največ jih je seveda podpisal Ivan Marija Čok, in to kljub temu, da je bila zlasti prvih devet mesecev pisna komunikacija med

⁸ Gorazd Bajc, "Plačanci – agenti / špijoni zahoda'. Primer retorike povojnih jugoslovanskih oblasti glede pomena in vloge TIGR-a in ocene britanskih obveščevalnih služb", *Acta Histriae* 15, št. 1 (2007), str. 261–276. Glede razmer v osrednji Sloveniji prim. Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942* (Ljubljana, 2002).

⁹ Stane Bobnar et al., *Prekomorci. Oris zgodovine prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot NOV* (Ljubljana, 1965), str. 361; Srečko Vilhar in Albert Klun, *Prva in druga prekomorska brigada* (Nova Gorica, 1967), str. 56, 153, 159 in 188–189; Srečko Vilhar in Albert Klun, *Narodnoosvobodilni boj Primorcev in Istranov na Sardiniji, Korziki in v južni Franciji* (Nova Gorica, 1969), str. 198; Srečko Vilhar in Albert Klun, *Narodnoosvobodilni boj Primorcev in Istranov v Afriki* (Ljubljana, 1970), str. 73, 123–127, 160 in 165; Srečko Vilhar in Albert Klun, *Primorci in Istrani od preganjanja do prekomorskih brigad* (Ljubljana, 1973), str. 245–253 (dalje: Vilhar in Klun, *Primorci in Istrani od preganjanja*); Albert Klun, *Prekomorci v narodnoosvobodilni vojni* (Ljubljana, 1976), str. 12 in 640 (dalje: Klun, *Prekomorci*); Albert Klun, *Iz Afrike v narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije* (Ljubljana, 1978), str. 86, 121–124 in 473 (dalje: Klun, *Iz Afrike*); Albert Klun, *Domovina je ena. Prekomorci – borci NOVJ v osvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, na domačin tujih tleh* (Ljubljana, 1986), str. 79–80.

njim in Rudolfom zelo otežena,¹⁰ a prav zaradi tega je v prvem obdobju slednji objavljaj, kar je pač slišal o Čoku po radiu oziroma priznal mu je celo, da je za velikončno številko 1941 napisal članek v njegovem imenu.¹¹ *Bazovica* je objavila nekaj podobnih besedil Borisa Furlana – tudi on je bil v emigraciji vidna primorska osebnost –, pa Mihe Kreka in drugih; tako je na njenih straneh povojni vodilni politik liberalno usmerjenih tržaških Slovencev Josip Agneletto jeseni 1944 objavil v petih delih študijo o jugoslovanski denarni politiki, *Denarno finančna politika od prve do druge svetovne vojne in povojna vpostavitve jugoslovanskega dinarja*.¹² Možno je tudi razbrati,¹³ da so nekatere članke napisali preprosti fantje, uredništvo pa je popravljalo le slovnične napake.

Na splošno se je časopis skladno z najpomembnejšim ciljem Jugoslovanskega odbora iz Italije še najbolj – neposredno ali posredno – posvečal mejnemu vprašanju. Tako je objavljaj zemljevide celotnega slovenskega etničnega ozemlja, ki naj bi prešlo pod Jugoslavijo, ali pa se ostro odzival na pobude nekaterih vidnih italijanskih protifašistov v emigraciji, kot je bil Carlo Sforza, ki so si prizadevali, da se meja ne bi spremenila,¹⁴ ali pa takih, kot je bil Gaetano Salvemini, ki so predvidevali delno spremembo meje v korist Jugoslavije.¹⁵

Rudolf si je prizadeval, da bi časopis soustvarjalo več sodelavcev, med temi člani jugoslovanske begunske vlade ter drugi Slovenci v emigraciji. Kljub vabilom¹⁶ je vsaj do začetka novembra 1943 večino besedil napisalo ali preuredilo uredništvo, približno 85 %.¹⁷ Pri urejanju *Bazovice* kot tudi na splošno pri ura-

¹⁰ Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, Ljubljana (dalje: MNZS), fond Osebna zapuščina Ivana Rudolfa (dalje: OZd[št. dokumenta]-IR), OZd172-IR, Ivan Rudolf Mičku [Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 28. februarja 1942, str. 1; OZd181-IR, Ivan Rudolf Mičku [Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 4. april 1942, str. 1.

¹¹ MNZS, OZd182-IR, Ivan Rudolf Mičku Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 7. april 1942, str. 1–2.

¹² Prvi del *Bazovice*, 8. 10. 1944, let. 4, št. 130, str. 7–8, zadnji pa *Bazovica*, 5. 11. 1944, let. 4, št. 134, str. 7–10.

¹³ Rudolf, *Xolotl*, str. 89–90.

¹⁴ Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 101; Jože Pirjevec, "Trst je naš!" *Boj Slovencev za morje (1848–1954)* (Ljubljana, 2007), str. 155–156.

¹⁵ "Švicarski listi o naših mejah", *Bazovica*, 2. 5. 1943, let. 3, št. 66, str. 8; "Kaj storiti z Italijo?", *Bazovica*, 27. 2. 1944, let. 4, št. 100, str. 3–4; "Nesolidno znanje-dedna laška slabost", *Bazovica*, 5. 3. 1944, let. 4, št. 101, str. 3; "99 % Slovencev, proti 1 % Italijanov", *Bazovica*, 5. 3. 1944, let. 4, št. 101, str. 3; "Slovensko Primorje pod udarci italijanske pohlepnosti", *Bazovica*, 5. 3. 1944, let. 4, št. 101, str. 8–9.

¹⁶ Januaria 1942 je Rudolf ministru Kreku zapisal med drugim naslednje: "/.../ Prosim za nekaj člankov za *Bazovico*! /.../" (MNZS, OZd165-IR, Ivan Rudolf ministru [Mihi Kreku], Kairo, 17. januar 1942). Pismo je Krek očitno preposlal nekaterim, in sicer vsaj Borisu Furlanu (Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (dalje: ARS), fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije (dalje: SI AS 1931), šk. 580, a. e. 5, 7791). Britanci so pismo prestregli in prevedli (The National Archives, Kew-London, nekdanji Public Record Office (dalje TNA), fond Special Operations Executive: Balkans (dalje: HS 5), HS 5/913, izvleček pisma v angleščini [nedatirano]). Istega meseca je Rudolf Kreka prosil, če bi članke za *Bazovico* prispevali tudi nekateri drugi Slovenci v emigraciji, in sicer Janko Lavrin, Alojzij Kuhar in Franc Gabrovšek (ARS, SI AS 1931, šk. 580, a. e. 4, 7637, Miha Krek, London, 24. januar 1942 (enako v: šk. 579, a. e. 1, 7898)).

¹⁷ "Prispevki gradiva za 'Bazovico'", *Bazovica*, 8. 11. 1943, let. 3, št. 85, str. 15.

dniškem delu Odbora je Rudolfu zelo pomagala Zora Torjanova. Poleg pisanja na pisalni stroj je še kar obvladala francoski jezik, bila pa je obenem nadvse prizadevna – po Rudolfovih navedbah je delala po 18 ur dnevno.¹⁸ Kot piše Dorica Makuc, so šolske sestre v Kairu pomagale pri pretipkavanju, tamkajšnje slovenske srednješolke so prevajale iz angleščine, ravno tako tedaj šestnajstletna Marica Merljak.¹⁹ Od oktobra 1942 do marca 1943 je pri *Bazovici* sodeloval poročnik (pozneje podpolkovnik Jugoslovanske ljudske armade) Hubert Najberger. V svojem povojnem pisnem pričevanju je podčrtal, da je pisal le članke, ki so bili vojaškega značaja;²⁰ zelo verjetno je bilo njegovo preciziranje iz strahu, da ne bi povojne oblasti obtožile tudi njega, da je sodeloval s "špijoni" na Bližnjem vzhodu. O slednjih so po vojni v okviru OZNE in nato od leta 1946 Uprave za državno varnost (poznana je kot UDBA) izvedli široko preiskavo, da bi odkrili "angleške vohune". V številnih dokumentih ne manjka pretiravanj, poenostavitev, napak, predvsem pa ideološko obarvanih interpretacij. Ne glede na to lahko omenimo, da so oznovci/udbovci ugotovili naslednje podatke o sodelavcih časopisa: potrjeno je sodelovanje Torjanove²¹ in da je tudi Merljakova pretipkavala rokopise;²² obenem, da sta pri uredniškem delu pomagala poročnik Ivan Ribar in Josip (Pepi) Dolenc²³ (dokler ga niso maja 1944 Britanci poslali med slovenske partizane v sklopu ene izmed svojih posebnih misij); sodeloval je tudi Ludvik Jereb, ki je po lastni izjavi večinoma delal kot kurir in retuširal razne slike ter obenem pakiral časopise,²⁴ čeprav je bil po poklicu fotograf – očitno je zaradi tega Rudolf med vojno menil, da bi bil primeren za propagando.²⁵

Britanci so, kot piše Jerca Vodušek Starič, na Rudolfovo pobudo kaj kmalu v Kairu začeli z radijskim oddajanjem v balkanskih jezikih, njega pa je jugoslovan-

¹⁸ MNZS, OZd148-IR, Ivan Rudolf Mičku Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 16. november 1941, str. 2; OZd293-IR, Ivan Rudolf Dragu Marušiču: *Poročilo članu ekzekutive 'Jugoslovanskega odbora iz Italije' dr. Drago Marušiču*, 21. 5. 1944, str. 7; prim. Globočnik, "Likovna oprema časopisa Bazovica", str. 140.

¹⁹ Dorica Makuc, *Aleksandrinke* (Gorica, 1993), str. 149 in 152 (dalje: Makuc, *Aleksandrinke*).

²⁰ Hubert Najberger, podpolkovnik JLA: *Narodnoosvobodilno gibanje na Srednjem Vzhodu*, [nedatirano], prepis v: Klun, *Prekomorci*, str. 900–901; enako v: Klun, *Iz Afrike*, str. 632.

²¹ ARS, SI AS 1931, gradivo Mikrofилmski fond SOVE (dalje: MfS), mikrofilm (dalje: m. f.) III 194867, UDB za rudnik Idrija, Zapisnik zaslišanja Ludvika Jereba, 4. april 1950, str. 2.

²² ARS, SI AS 1931, MfS, m. f. III 0026888-9, zbrani podatki sodelavke UDB-e, 26. december 1950; m. f. III 194867-8, UDB za rudnik Idrija, Zapisnik zaslišanja Ludvika Jereba, 4. april 1950, str. 2–3. Na drugem mestu je UDBA očitno pretiravala, ko je zapisala, da je bila Merljakova celo Rudolfova sekretarka v Afriki: m. f. III 194860, *Problem Rudi*, [nedatirano], [str. 2].

²³ ARS, SI AS 1931, šk. 1129, a. e. MA 1253-3 Angleška OS – Komandosi, 17: *Formacija kraljeve misije med vojno v Afriki*, [nedatirano], [str. 1]. Za Dolenca glej tudi MfS, m. f. III 0026882, *Iz izjave Piško Zdravkoti* [nedatirano].

²⁴ ARS, SI AS 1931, MfS, m. f. III 194867, UDB za rudnik Idrija, Zapisnik zaslišanja Ludvika Jereba, 4. april 1950, str. 2; prim. m. f. III 194875, UDB za okraj Idrija, Zapisnik zaslišanja Feliksa Vončine, 24. februar 1950, str. 6.

²⁵ MNZS, OZd237-IR, [Ivan Rudolf], Jugoslovenski odbor iz Italije, za Komandanta jugoslovenskih trupa (Br. 123/1943): *Molba za transfer jednog vojnika u kancelariju Odbora*, Kairo, 30. julija 1943.

ska begunska vlada na Bližnjem vzhodu imenovala tudi v Jugoslovanski propagandno-informativni biro.²⁶ V okviru tega je očitno Rudolf prejemal določene informacije in drugo propagandno gradivo, kar je nato objavljajl oziroma interpretirano ponatisnil na straneh *Bazovice*. V tem gradivu so bile tudi fotografije, ki jih dobimo bodisi v časopisu bodisi v drugih publikacijah jugoslovanske begunske vlade, kot npr. v medvojni izdaji uradnega lista, se pravi *Službenih novih Kraljevine Jugoslavije*.²⁷ Ne glede na to so bili Rudolfovi odnosi z vladnimi krogi problematični, in sicer, na splošno, ker so bili vojaki – prostovoljci večinoma Slovenci in ne Srbi, glede *Bazovice* pa zaradi cenzure²⁸ in pomanjkanja neposrednih finančnih dotacij. Glede tega mu je uspelo pri ministru Kreku izposlovati skromno finančno pomoč, ki je trajala od aprila 1942 do začetka leta 1944, ko jo je ukinila vlada Božidarja Purića.²⁹ Rudolf je imel težave, ker si je na straneh *Bazovice* večkrat privoščil kritiziranje srbskih pretiravanj. To so Slovenci na Bližnjem vzhodu opazili, kot je npr. pred OZNO izjavil omenjeni Josip Dolenc: "V svojem glasilu 'Bazovica' jih je večkrat dobro ožigosal v splošno odobravanje in veselje vseh slovenskih fantov – vojakov in celo slovenske kolonije v Egiptu."³⁰

Med tem so mu bili Britanci naklonjeni, saj je bil zanje pomemben pri iskanju prvih stikov z zasedeno Jugoslavijo,³¹ pri selekciji t. i. padalcev in po vsej verjetnosti pri tolmačenju jugoslovanskega "vozla"; pri čemer moramo seveda upoštevati, da so vsaj v prvem obdobju v Kairu prejemali le parcialne podatke o razmerah v Jugoslaviji. Tudi do izhajanja *Bazovice* so bili pozitivno nastrojeni, saj so jo ocenjevali kot zelo dober pro-jugoslovansko propagandni material in da je odločno proti silam osi.³² Rudolfu so tudi pomagali pri tiskanju časopisa, mu omogočili tiskarske storitve, sicer z zadržkom, da v zameno *Bazovica* ne bo kritizirala Velike Britanije.³³ Po Rudolfovih besedah je izhajanje potekalo "v mejah posebnega dogovora z angleškimi propagandnimi oblastmi."³⁴ Lahko bi rekli, da so se pojavljale kritične pripombe do britanske strani le ob odločnih

²⁶ Jerca Vodušek Starič, "Ivan Rudolf – patriot in obveščevalec", v: *Ivan Rudolf*, str. 68.

²⁷ Npr. slika Draže Mihailovića v: *Službene novine Kraljevine Jugoslavije – Ratno izdajanje*, 31. 1. 1942, let. 2, št. 5, str. 1 št. 5, in *Bazovica*, 10. 4. 1942, let. 2, št. 26, str. 6.

²⁸ Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 89, 101 in 209.

²⁹ MNZS, OZd166-IR, Ivan Rudolf Mičku [Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 17. januar 1942; OZd172-IR, Ivan Rudolf Mičku Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 28. februarja 1942, [str. 4]; OZd181-IR, Ivan Rudolf Mičku [Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 4. april 1942, str. 1; OZd281-IR, Ivan Rudolf: *Izjava*, Kairo, 26. marec 1944; MNZS, OZd307-IR, Ivan Rudolf ministru [Dragu Marušiću], Kairo, 29. julij 1944, str. 2.

³⁰ ARS, SI AS 1931, m. f. III 0026881, *Izjava Dolec Josipa* [nedatirana].

³¹ Gorazd Bajc, "Stanislav Rapotec, prvi Slovenec, ki ga je britanska obveščevalna služba SOE vtihotapila v zasedeno Jugoslavijo", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 2–3 (2011), str. 525–551.

³² Glej pozitivne komentarje predstavnikov SOE o *Bazovici* ob robu omenjenega Rudolfovega pisma Kreku, 17. januarja 1942, v: TNA HS 5/913.

³³ Globočnik, "Likovna oprema časopisa *Bazovica*", str. 138.

³⁴ MNZS, OZd307-IR, Ivan Rudolf ministru [Dragu Marušiću], Kairo, 29. julij 1944, str. 2–3.

zahtevah po spremembi meje, in sicer, da bi morali zavezniki vendarle popraviti pretekle krivice (od Londonskega pakta oziroma memorandum 1915 dalje) in upoštevati narodnostno mejo.³⁵

Pri presoji, kolikšen vpliv je lahko *Bazovica* imela, so seveda pomembni podatki o nakladi in kvaliteti tiska ter samem obsegu časopisa. Prvi dve številki, 30. septembra in 7. oktobra 1941, so pretipkali v več izvodih, nato je uredništvo uporabljalo ciklostil. Rudolf je na primer Čoku sredi oktobra 1941 razlagal, kako je prvi dve številki pisal na pisalni stroj, in sicer po dvajset izvodov, da pa se je kaj kmalu povečalo povpraševanje, s tem pa tudi stroški, tako da jih je kril s svojimi prihranki.³⁶ Kar se tiče začetne naklade drugi podatki govorijo, da je bila od 20 do 50 izvodov, tretja številka pa je izšla že v 400 izvodih.³⁷ Konec leta 1941 je nato Rudolf v pismu Izidorju Cankarju razlagal, da je prva številka izšla na 4 straneh in v 40 izvodih, a je naklado zaradi vedno večjega povpraševanja povišal na 200, s čimer so se tudi stroški povečali;³⁸ finančne težave so bila vsa leta izhajanja stalnica. Od tretje do 9. številke je imela *Bazovica* 6 strani; številka 10 jih je imela izjemoma 7; naslednja ponovno 6; 12. številka, 20. decembra 1941, pa je v nakladi 800 izvodov³⁹ imela že 8 strani in bila prvič tehnično veliko bolj dovršena, z risbami in karikaturami, ki so bile značilne za skoraj vse številke. Sistematični pregled *Bazovice* nam pokaže, da je tudi v nadalje število strani nihalo (zelo verjetno zaradi Rudolfove odsotnosti, saj je bil večkrat po afriških taboriščih za vojne ujetnike, kjer je zbiral prostovoljce za jugoslovansko vojsko v emigraciji): ponovno le po 4 za številki 14 in 15 (vsebinsko sta bili neke vrste nadaljevanje); naslednja je imela 8 strani; 17., 18. in 19. 4; 20. 8; 21. in 22. 4; dvojna številka, 23.–24. (27. marca 1942), 16 strani; 25. številka 6 in brez slikovnega gradiva; 26. 8; 27., 28. in 29. 4; 30. 8; 31. in 32. 4; 33. 8; od 34. do 36. 4; 37. 12; od dvojne številke, 38. in 39., 18. julija 1942 (na osmih straneh), pa do 53. številke, 15. januarja 1943, je izhajala približno vsaka dva tedna in večinoma na 4 straneh; v izboljšani tehniki tiska je od številke 54,⁴⁰ 24. januarja 1943, ponovno izhajala enkrat na teden in je skoraj vedno zajemala 8 strani; od številke 84, 11. novembra 1943, pa do konca izhajanja večinoma 16; največ strani, 24, je bilo v številki 88, in sicer 29. novembra 1943.

³⁵ Npr. "Primorske Slovence so ogoljufali", *Bazovica*, 1. 12. 1942, let. 2, št. 50, str. 3; "Italija – dežela laži in prevare", *Bazovica*, 1. 12. 1942, let. 2, št. 50, str. 4; Ivan M. Čok, "Slovenem, Hrvatom in Srbom doma in v tujini", *Bazovica*, 8. 1. 1944, let. 4, št. 94, str. 1; "Slovensko Primorje pod udarci italijanske pohlepnosti", *Bazovica*, 5. 3. 1944, let. 4, št. 101, str. 9; "Primorska poslanica vrhunskim zastopnikom treh velesil", *Bazovica*, 19. 11. 1944, let. 4, št. 135, str. 3–5.

³⁶ MNZS, OZd130-IR, Ivan Rudolf Mičku Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 14. oktober 1941, str. 1.

³⁷ Globočnik, "Likovna oprema časopisa *Bazovica*", str. 137.

³⁸ ARS, fond Cankar Izidor (dalje: SI AS 1660), šk. 6, a. e. I, mapa 4, *Pismo g. Ivana Rudolfa iz Kaira* [konec 1941], str. 3; prim. SI AS 1931, šk. 580, a. e. 5, 7793–7796, prepis pisma, ki ga je prejel Boris Furlan.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Marija Stanonik piše ("Zasluge Ivana Rudolfa za slovensko besedo", str. 159), da je tedaj "*Bazovica* postala pravi časopis".

Ne glede na nekoliko različne podatke je jasno, da je bila na začetku naklada skromna, da pa se je v kratkem bistveno povečala in naposled je jeseni 1943 dosegla zavidljivih 5000 izvodov,⁴¹ nato se je na začetku julija 1944 zmanjšala na 1500, z začetkom naslednjega meseca pa povečala na 3000.⁴² Kaže, da je Rudolf nameraval tudi posamezne številke tiskati v dodatni, izjemni nakladi, kot je bil primer dvojne 23. in 24., posvečene prvi obletnici vojaškega udara 27. marca 1941, ki pa je doživela burne odzive in cenzuro uradnih jugoslovanskih krogov v Kairu – za politike v Londonu in ZDA je tedaj Rudolf namenil kar 500 izvodov, vendar so mu to omenjeni krogi preprečili, saj so bili očitno tudi zavistni, ker se sami kljub bistveno izdatnejši finančni podpori za propagando niso izkazali s svojimi časopisi. Zaradi močnega nasprotovanja je Rudolf tudi neuspešno predlagal Britancem drzno potezo, da bi številko tiskali v kar 15.000 izvodih in jo z letali odvrgli na zasedeno slovensko ozemlje.⁴³

Po eni strani si je Rudolf prizadeval, da bi časopis prejemali slovenski in drugi politiki v emigraciji. Januarja 1942 je na primer ministru Kreku v Londonu med drugim pisno razlagal: "/.../ 'Bazovico' Vam stalno pošiljam in to po 10 do 20 izvodov tudi za ostalo našo tamkajšnjo kolonijo. Ne vem pa, če v redu prejemate. /.../"⁴⁴ Sodeč po ohranjenih posameznih izvodih *Bazovice* v nekaterih arhivskih fondih⁴⁵ in prošnjah nekaterih, ki so si je tudi želeli pogosteje prejemati,⁴⁶ lahko rečemo, da mu je to kljub finančnim težavam in težavnim komunikacijam v precejšnji meri uspelo. Drugi podatki kažejo na to, da so *Bazovico* prejemali in tudi radi prebirali Slovenci v ZDA. Tu je o njej zelo pozitivno pisal *Glas naroda* iz New Yorka,⁴⁷ ki je izmed vseh ameriških časopisov največkrat ponatisnil njene članke.⁴⁸

Po drugi strani je bil časopis v prvi vrsti namenjen slovenskim vojakom na Bližnjem vzhodu. Pričevanja nekaterih govorijo o tem, da so ga zelo radi prebirali.⁴⁹ Vsaj do sredine leta 1943, ko so se začele omenjene težave, ali pa do

⁴¹ Globočnik, "Likovna oprema časopisa Bazovica", str. 148; prim. Vilhar in Klun, *Primorci in Istrani od pregnanstva*, str. 96.

⁴² MNZS, Ozd307-IR, Ivan Rudolf ministru Dragu Marušiču, Kairo, 29. julija 1944, str. 2–3; Ozd314-IR, Ivan Rudolf Marušiču, [Kairo], 4. avgust 1944.

⁴³ MNZS, Ozd181-IR, Ivan Rudolf Mičku [Ivanu Mariji Čoku], Kairo, 4. april 1942, str. 2–4.

⁴⁴ MNZS, Ozd165-IR, Ivan Rudolf ministru [Mihi Kreku], Kairo, 17. januar 1942; prim. ARS, SI AS 1931, šk. 580, a. e. 5, 7791; TNA HS 5/913, izvleček pisma v angleščini [nedatirano].

⁴⁵ Npr. ARS, SI AS 1660, šk. 7, a. e. II in III; šk. 8, a. e. I in II; fond Klemenčič Slavo (dalje: SI AS 1883), šk. 4, a. e. 12; šk. 6, a. e. 6.

⁴⁶ ARS, SI AS 1931, šk. 578, a. e. 1, 8757–8758, Boris Furlan Ivanu Rudolfu, New York, 25. januar 1943, v angleškem izvirniku in slovenskem prevodu. Prepis prevoda v: *Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim. Študija in prikaz procesa*, ur. Mateja Jeraj in Jelka Melik (Ljubljana, 2015), str. 934–935.

⁴⁷ "Izpod domačega latnika. Slovenski ameriški dnevnik o 'Bazovici'", *Bazovica*, 1. 11. 1942, let. 2, št. 48, str. 4.

⁴⁸ MNZS, Ozd275-IR, Marica Caharija-Čok Ivanu Rudolfu, New York, 21. februar 1944, str. 1; Ozd321-IR, Marica Caharija-Čok Ivanu Rudolfu, New York, 16. avgust 1944, str. 1; Ozd352-IR, Marica Caharija-Čok Ivanu Rudolfu, New York, 8. november 1944, str. 2.

⁴⁹ Poleg op. 4 tudi Makuc, *Aleksandrinke*, str. 149. Velja omeniti še serijo radijskih oddaj, ki jih je pripravil Ivo Jevnikar, *Z Bazovico v srcu*, Deželni sedež državne radiotelevizije RAI-Radio Trst A, slovenski program, januar–junij 1999.

začetka naslednjega leta je tudi zelo verjetno imel velik vpliv na večino izmed njih. V letu 1944 so nato med primorskimi Slovenci po raznih taboriščih začeli izhajati drugi časopisi.⁵⁰ Po rekonstrukcijah UDBE je bila *Bazovica* namenjena ne le Slovencem v Afriki, ki so jih zajeli Britanci, ampak tudi tistim, ki so jih zajeli Američani.⁵¹ Poleti leta 1944 je imel časopis po Rudolfovih navedbah 500 naročnikov, vse druge izvide je uredništvo pošiljalo brezplačno vojakom in nekaterim politikom.⁵² Krog bralcev se je obenem očitno razširil na druge Slovence – civiliste v Kairu, in sicer tamkajšnjo slovensko kolonijo, ki je štela približno 5000 ljudi. Brali so jo tudi nekateri politiki oziroma intelektualci, ki so se med vojno zatekli na Bližnji vzhod.⁵³ Lahko rečemo, da je imel časopis za tedanje razmere kar velik krog bralcev.

Odnos do jugoslovanske kraljeve dinastije Karađorđević

Bazovica je v prvih dveh letih vojne o kralju Petru II. poročala dosledno in pogosto. List je namreč že od začetka izhajanja pa do konca leta 1943 pogosto objavljala njegove poslanice, govore, izjave, praznična voščila, brzojavke ali govore na londonskem radiu,⁵⁴ poročal je o pomembnejših političnih korakih, ki jih je Peter II. sprejemal (npr. imenovanje novega predsednika jugoslovanske

⁵⁰ Nekaj primerov omenjajo Klun, *Iz Afrike*, str. 258; Marta Verginella, *Suba pašta, pesek in bombe. Vojni dnevnik Bruna Trampuža* (Koper, 2004), str. 158–162, 164, 167–168 in 170 (dalje: Verginella, *Suba pašta, pesek in bombe*).

⁵¹ ARS, SI AS 1931, MfS, m. f. III 194859, *Problem Rudi*, [nedatirano], [str. 1]. Pri tem lahko dodamo, da je imela od marca 1943 dalje v Kairu svoje oporišče tudi ameriška obveščevalna služba, *Office of Strategic Services* (OSS), ki je za svoje delovanje rekrutirala nekaj Slovencev, ki pa niso spadali v Rudolfov krog. Podrobneje Blaž Torkar, *Prikriti odpor. Ameriška obveščevalna služba na Slovenskem med drugo svetovno vojno* (Celovec, 2012).

⁵² MNZS, Ozd307-IR, Ivan Rudolf ministru [Dragu Marušiču], Kairo, 29. julija 1944, str. 2–3.

⁵³ Glej npr. Anton Novačan, *Jeruzalem – Kairo. Spomini 1942–1945* (Ljubljana, 1986), ki je bil sicer večkrat kritičen do Rudolfa.

⁵⁴ "Poslanica Nj. Vel. kralja jugoslovanskemu narodu", *Bazovica*, 6. 12. 1941, let. 1, št. 10, str. 1; "Jugoslavija bo jutri zopet svoj gospod, govor Nj. Veličanstva kralja Petra drugega v Londonu", *Bazovica*, 31. 12. 1941, let. 1, št. 13, str. 2; "Kralj Peter II. in kraljica mati – svojemu narodu", *Bazovica*, 15. 1. 1942, let. 2, št. 15, str. 2; "Kralj Peter II. – svojemu narodu", 29. 1. 1942, let. 2, št. 17, str. 3; "Poslanica Nj. Vel. kralja na obletnico 27. marca", *Bazovica*, 2. 4. 1942, let. 2, št. 25, str. 6; "Na ruskih stepah bodo Nemci prejeli smrtni udar – govor kralja na dan Narodne revolucije", *Bazovica*, 10. 4. 1942, let. 2, št. 26, str. 2; "Veličastne slavnosti naše vojske, Nj. Vel. Kralj je podaril polkovno zastavo gardijski pehoti – Slava letalstva", *Bazovica*, 15. 8. 1942, let. 2, št. 42, str. 2; "Govor Nj. Vel. Kralja jugoslovanskim izseljencem", *Bazovica*, 7. 9. 1942, let. 2, št. 44, str. 2; "Proslava prvega decembra v Londonu. Govor kralja", *Bazovica*, 20. 12. 1942, let. 2, št. 51, str. 2; "Poslanica nj. Vel. kralja", *Bazovica*, 9. 7. 1943, let. 3, št. 72, str. 3; "Kraljev govor na dan 6. septembra", *Bazovica*, 12. 9. 1943, let. 3, št. 79, str. 4; "Bliža se ura ...", *Bazovica*, 12. 9. 1943, let. 3, št. 79, str. 5; "Važne izjave našega kralja", *Bazovica*, 11. 10. 1943, let. 3, št. 81, str. 1; "Poslanica nj. V. kralja", *Bazovica*, 18. 10. 1943, let. 3, št. 82, str. 1; "Nj. Vel. kralj Peter II. svojemu narodu", *Bazovica*, 6. 12. 1943, let. 3, št. 89, str. 3–4.

vlade in novega vojnega ministra),⁵⁵ o posebnih dogodkih (npr. otvoritev umetniške razstave v Londonu), diplomatskih obiskih, ki se jih je udeleževal (npr. meseca maja in junija 1942 v ZDA, kjer je sestankoval s predsednikom Franklinom Delanom Rooseveltom; julija 1942 je bil v Kanadi; januarja 1943 v Edinburgu, kjer je ostro obsodil jugoslovansko vlado, ker naj bi leta 1941 sodelovala s Hitlerjem)⁵⁶ in dosežkih oziroma prestižnih odlikovanjih, ki jih je prejel (na primer, ko mu je bil leta 1943 podeljen naslov viteza Okrogle mize).⁵⁷ Precejšnje število besedil je list objavljala ob pomembnejših prelomnicah, obletnicah ali praznikih. Z očitnim namenom višati stopnjo motivacije vojakov je bilo s kraljeve strani napisanih več prispevkov z načrtno podkrepljenimi besedami, s katerimi je želel krepiti patriotska čustva, ljubezen do dinastije Karađorđevićev in domovine Jugoslavije. To na primer ponazarja primer kraljevega govora, objavljenega v 13. številki *Bazovice*, 31. decembra 1941:

Moj narod in Jaz z zaupanjem gledava na konec sedanje vojne /.../. Za zmago v tej vojni prenaša moj narod velike žrtve. S tem izziva občudovanje v vsem svetu, s tem pa tudi istočasno potrjuje svojo pravico za obstanek na mestu, na katerem je že stoletja. Jugoslavija bo jutri zopet svoj gospod in v naši kroni se bodo zablesketali vsi dragulji, ki predstavljajo razne naše pokrajine /.../.⁵⁸

Iz raznih besedil lahko torej sklepamo, da je z njimi Peter II. oziroma krog okoli njega želel jugoslovanske vojake opogumiti za boj, jih navdušiti za ideal enotnosti, vlititi moralno in s tem upanje za "boljši" jutri, kajti kot v vsaki vojski sta morala biti tudi v jugoslovanski morala in patriotizem na visoki ravni. Takšen pristop naj bi, po pisanju *Bazovice*, 15. januarja 1943, dosegel zelen učinek, saj se "v srcih vojakov na Srednjem vzhodu /.../ krepi volja, poraja odločnost".⁵⁹

V raznih prispevkih je bil Peter II. dosledno prikazan v pozitivni luči. Pri tem so bili pogosto uporabljeni pozdravi, fraze ali oznake kot na primer: "kralj Peter

⁵⁵ "Sprememba v vodstvu jugoslovanske vlade – Slobodan Jovanovič novi predsednik vlade", *Bazovica*, 15. 1. 1942, let. 2, št. 15, str. 3; "Jugoslovanska vlada je po Slovenskem narodnem odboru v Londonu", *Bazovica*, 7. 9. 1942, let. 2, št. 44, str. 3–4.

⁵⁶ "Izpod domačega latnika, Poslanik dr. Kuhar", *Bazovica*, 12. 3. 1942, let. 2, št. 22, str. 3; "Izpod domačega latnika, Nj. Vel. kralj Peter II. potuje v Ameriko", *Bazovica*, 22. 5. 1942, let. 2, št. 32, str. 3; "Izpod domačega latnika, Nj. Vel. kralj je došel v Ameriko", *Bazovica*, 28. 6. 1942, let. 2, št. 37, str. 4; "Bivanje Nj. Vel. kralja v Kanadi", *Bazovica*, 18. 7. 1942, let. 2, št. 38–39, str. 7; "Veličastne slavnosti naše vojske, Nj. Vel. Kralj je podaril polkovno zastavo gardijski pehoti – Slava letalstva", *Bazovica*, 15. 8. 1942, let. 2, št. 42, str. 1; "Bivanje Nj. Vel. Kralja Petra II. v Ameriki", *Bazovica*, 7. 9. 1942, let. 2, št. 44, str. 1; "Izpod latnika, Nj. Vel. Kralj je govoril", *Bazovica*, 31. 1. 1943, let. 3, št. 55, str. 7.

⁵⁷ "Visoko odlikovanje Nj. Vel. Kralja", *Bazovica*, 28. 3. 1943, let. 3, št. 62, str. 8.

⁵⁸ "Jugoslavija bo jutri zopet svoj gospod, govor Nj. Veličanstva kralja Petra drugega v Londonu", *Bazovica*, 31. 12. 1941, let. 1, št. 13, str. 2.

⁵⁹ "Veličina vojvode Mihajloviča", *Bazovica*, 15. 1. 1943, let. 3, št. 53, str. 3.

II. – graditelj Jugoslavije",⁶⁰ "Živel naš vrhovni poveljnik kralj Peter drugi!",⁶¹ "Živeo njegovo Veličanstvo kralj Petar II!",⁶² ali "Spoštujmo kralja in čuvajmo Jugoslavijo!"⁶³ V časopisu je bila omenjena tudi kraljeva specifična, povezana z mladostjo. Peter II. je namreč kralj postal še kot mladoletnik, zato pa je bil večkrat označen kot mlad. Kot je recimo to zapisano avgusta 1942: "Vse naše misli so bile zbrane okrog našega mladega vladarja Kralja Petra II. /.../"⁶⁴.

Leta 1942 in 1943 so bili najbogatejši zapisi v *Bazovici* objavljeni na kraljev rojstni dan, ki je bil v listu označen za nacionalni praznik vseh Jugoslovancev,⁶⁵ in obenem veljal za največji praznik jugoslovanske vojske.⁶⁶ Ob 20-letnici kraljevega rojstva lahko v listu preberemo, kako so ga primorski Slovenci videli kot rešitelja in garanta prerajene Jugoslavije, ter nenazadnje kot tistega, ki naj bi v državo prinesel svobodo, poštenje in blagostanje,⁶⁷ se pravi Kraljevina Jugoslavija bo po vojni zagotovilo, da bo država slonela na zdravih temeljih. Časopis je posebno pozornost namenil tudi zapisom, ki so poročali o proslavah in praznovanjih kraljevega rojstnega dne v domovini,⁶⁸ Londonu,⁶⁹ Kairu⁷⁰ in med vojaškimi organizacijami na Srednjem vzhodu.⁷¹

Z največjim ponosom in vzhičenostjo – kar je bilo razvidno tudi iz dolžine časopisnih člankov – je bilo poročanje o kraljevih obiskih vojaških enot. Vojske na Bližnjem vzhodu je nekajkrat obiskal, od avgusta 1941 dalje.⁷² Ponovo se je med njimi mudil 29. septembra 1943, ko je obiskal Kairo,⁷³ kjer se je v spremstvu jugoslovanske vlade in predsednika Jugoslovanskega odbora iz Italije, Ivanom Marijo Čokom, sestal z britanskimi ministri.⁷⁴ Dva dni po prihodu v Kairo je ob sprejetju zastopnikov britanskega in ameriškega tiska naglasil namen obiska, in sicer da njegov prihod in prihod jugoslovanske vlade na Srednji vzhod predstavljata "željo in potrebo, da je vodstvo jugoslovanske države in vojske

⁶⁰ *Bazovica*, 27. 3. 1942, let. 2., št. 23–24, str. 1.

⁶¹ "Slava pehotnih edinic", *Bazovica*, 16. 8. 1943, let. 3, št. 76, str. 4.

⁶² "Šesti septembar", *Bazovica*, 6. 9. 1943, let. 3, št. 78, str. 1.

⁶³ "Naš kralj", *Bazovica*, 6. 9. 1943, let. 3, št. 78, str. 3.

⁶⁴ "Veličastne slavnosti naše vojske, Nj. Vel. Kralj je podaril polkovno zastavo gardijski pehoti – Slava letalstva", *Bazovica*, 15. 8. 1942, let. 2, št. 42, str. 1.

⁶⁵ "Šesti septembar 1942 godine", *Bazovica*, 7. 9. 1942, let. 2, št. 44, str. 2.

⁶⁶ "Proslave na Srednjem vzhodu", *Bazovica*, 6. 9. 1943, let. 3, št. 78, str. 1.

⁶⁷ "Šesti septembar", *Bazovica*, 6. 9. 1943, let. 3, št. 78, str. 1.

⁶⁸ "Iz trpeče domovine, Kresovi na kraljev rojstni dan", *Bazovica*, 15. 9. 1942, let. 2, št. 45, str. 3.

⁶⁹ "Proslava Kraljevega rojstnega dne v Londonu", *Bazovica*, 7. 10. 1942, let. 2, št. 46, str. 1.

⁷⁰ "Kralj in Jugoslavija", *Bazovica*, 7. 9. 1942, let. 2, št. 44, str. 1.

⁷¹ "Vse naše edince so slovesno proslavile rojstni dan svojega vrhovnega poveljnika", *Bazovica*, 12. 9. 1943, let. 3, št. 79, str. 2.

⁷² "Obnovljena jugoslovanska vojska", *Službene novine Kraljevine Jugoslavije – Ratno izdajanje*, 31. 12. 1941, let. 1, št. 3, str. 6–7. Kopijo dobimo tudi v ARS, SI AS 1883, šk. 6, a. e. časopisje.

⁷³ "Nj. Vel. kralj Peter II. med nami", *Bazovica*, 3. 10. 1943, let. 3, št. 80, str. 1–2.

⁷⁴ "Nj. Vel. kralj Peter II med našimi prostovoljci", *Bazovica*, 6. 12. 1943, let. 3, št. 92, str. 8–9.

čim bližje domovini".⁷⁵ 12. novembra je nato sledil kraljev obisk pehotne vojaške organizacije "nekje na Srednjem vzhodu", kot je to omenjeno v *Bazovici*. V njeni 88. številki, 29. novembra 1943, so bili nazorno opisani občutki primorskih vojakov ob tem dogodku:

/.../ Te dni smo prvič zares občutili, da smo jugoslovanski gardisti. Kako tudi ne, saj smo prvič imeli med nami svojega mladega Kralja in Vrhovnega poveljnika. Za vse naše fante je to bilo prvič, da vidijo svojega narodnega vladarja in ga slišijo govoriti v našem jeziku. To so bili zgodovinski trenotki, ko je prvič v zgodovini slovensko Primorje zrlo z oči v oči svojemu bodočemu vladarju nasproti.⁷⁶

Bazovica je seveda prikazovala, da so vojaki obisk nestrpno pričakovali in da naj bi te dogodke opisovali kot "prelepe in nepozabne trenutke". Kot je bilo zapisano v listu, je bila kraljeva pohvala, namenjena pripravi sprejema s strani vojaških enot, "vsem in vsakomer najlepša nagrada".⁷⁷ Naj na tej točki omenimo, da je kralj 11. novembra obiskal tudi šotorišče v Atiri. Dogodek je v svojem dnevniku zabeležil tržaški Slovenec Bruno Trampuž in prav tako izpostavil svoje zadovoljstvo ob tem, da je imel možnost biti v "njegovi [kraljevi] neposredni bližini".⁷⁸

Na več straneh so bile nato 6. decembra 1943 objavljene fotografije kraljevega obiska.⁷⁹ Izpostaviti moramo, da se je urednik *Bazovice*, Ivan Rudolf, zavedal propagandne moči likovnih podob, kot je to npr. ugotovil Damir Globočnik, kajti fotografije imajo lahko "večjo verodostojnost oziroma lahko učinkujejo bolj neposredno kot pisana beseda" oziroma delujejo kot uspešno propagandno in agitacijsko sredstvo. V takšen namen so služile tudi raznorazne fotografije in karikature v *Bazovici*, ki so nemalokrat poleg uprizoritev herojskih podob vojakov ter učinkovito organiziranih zavezniških vojaških sil,⁸⁰ upodabljale člane dinastije Karađorđević, da bi tudi tako med vojaki krepile državljansko moralo. Podobne, čeprav redkejšje upodobitve⁸¹ so bile obenem vključene v *Šotorsko knjižnico*, mesečnik, ki ga je kot rečeno med letoma 1942 in 1945 prav tako urejal in izdajal Rudolf.

Bazovica je obenem poudarjala, v kakšni luči so kralja Petra II. videli zavezniki, ter kaj so o njem objavljali. Pri tem je šlo, kot lahko beremo septembra 1943, za "tople besede in s simpatijami opremljene daljše prispevke".⁸²

⁷⁵ "Važne izjave našega kralja", *Bazovica*, 11. 10. 1943, let. 3, št. 81, str. 1.

⁷⁶ "Nj. Vel. kralj Peter II. na obisku pri svoji gardi", *Bazovica*, 29. 11. 1943, let. 3, št. 88, str. 10.

⁷⁷ Prav tam, str. 9–11.

⁷⁸ Verginella, *Suba pašta, pesek in bombe*, str. 135.

⁷⁹ "Nj. Vel. kralj Peter II med našimi prostovoljci", *Bazovica*, 6. 12. 1943, let. 3, št. 92, str. 8–9.

⁸⁰ Globočnik, "Likovna oprema časopisa *Bazovica*", str. 140.

⁸¹ Npr. *Šotorska knjižnica*, [datum neznan], let. 1, št. 1, str. 1.

⁸² "Zavezniški tisk o našem kralju", *Bazovica*, 12. 9. 1943, let. 3, št. 79, str. 2.

Bazovica, 27. 3. 1942,
št. 23–24, str. 1 – na
naslovnici kralj Peter
II.

Če se ob tem dotaknemo še predhodnikov Petra II. in drugih kraljevih članov – 6. septembra 1943 je bila ob že omenjeni obletnici kraljevega rojstva na kratko opisana zgodovina dinastije Karadorjevičev, pri kateri je bil pou-darek namenjen njeni borbi proti "turškim nasilnikom", stvarjenju Jugoslavije in zaslugam, ki so jih pri tem imeli dinastični člani. Hvale in slave je bil ob tem deležen njen začetnik Dorde Petrovič (v *Bazovici* imenovan Karadorde), ki ga je list označil kot najspodobnejšega in najvrednejšega izvrševalca borbe

proti turški oblasti in snovanju dinastije ter srbske države⁸³ ter za narodnega junaka.⁸⁴

Kralj Peter I. Karađorđević je bil pogosto označen kot "osvoboditelj"⁸⁵ oziroma demokratski in narodni vladar⁸⁶ ali pa "simbol demokratične, smotreno urejene, pravične in svobodoumne državne skupnosti", ter kot "steber jugoslovanske svobode".⁸⁷ *Bazovica* je poudarila, da je od leta 1903 "idejno pripravljaj stvarjenje Jugoslavije",⁸⁸ ob njegovi omembi pa je obenem izpostavila še moč njegove moralne podpore ki naj bi jo na balkanski fronti v času prve svetovne vojne nudil svojim vojakom:

/.../ Velik del severozahodne Srbije z Beogradom je bil v rokah sovražnika. Vojaki so obupavali. V tem težkem trenutku je prišel v strelske jarke sam stari kralj Peter in dejal vojakom tole: 'Jaz odvezujem od prisege vsakogar, ki hoče domov – bog mu odpusti! Pojdite domov! Dam vam besedo, da se nikomer zaradi tega ne bo skrivil las. Ali jaz, vaš stari kralj, ostanem s svojima sinovoma tu, da umrjem ...' Nihče ni odšel. Vojska je dobila zopet zaupanje. /.../⁸⁹

Nadalje je bil v besedilih časopisa omenjen kralj Aleksander I.: z njim je prišlo do ustanovitve enotne države Kraljevine SHS in se je tako, po besedah lista, uresničil "tisočletni sen vsega jugoslovanskega naroda";⁹⁰ bil je imenovan tudi kot Aleksander I. Zedinitelj;⁹¹ ali pa, da je imel zasluge zaradi obvladovanja zunanjih in notranjih nasprotij, s katerimi se je soočala novonastala država, in pri oblikovanju jugoslovanskega edinstva.⁹² V listu je večkrat omenjen kot žrtev "zločinskega umora"⁹³ oziroma atentata, ki je bil nanj storjen 9. oktobra 1934 v Marseillesu.

Marijo Jugoslovansko, kraljico mati, je list redko izpostavljaj. Poleg dveh poslanic, ki ju je 29. novembra 1941 in 15. januarja 1942 namenila ženam in materam v Jugoslaviji, da bi delila njihovo trpljenje zaradi sinov, ki so se borili

⁸³ "Naš kralj", *Bazovica*, 6. 9. 1943, let. 3, št. 78, str. 3.

⁸⁴ "Bodočnost slovanstva", *Bazovica*, 19. 2. 1944, let. 4, št. 99, str. 1.

⁸⁵ "Jurjev dan", *Bazovica*, 24. 4. 1942, let. 2, št. 28, str. 1.

⁸⁶ F. Lodur, "29. X. 1918 – 1943", *Bazovica*, 8. 11. 1943, let. 3, št. 85, str. 1.

⁸⁷ "1. – 12. 1918 – 1943", *Bazovica*, 29. 11. 1943, let. 3, št. 88, str. 1.

⁸⁸ "Naš kralj", *Bazovica*, 6. 9. 1943, let. 3, št. 78, str. 3.

⁸⁹ "Dogodki in osebnosti, ki so ustvarjale Jugoslavijo", *Bazovica*, 27. 3. 1942, let. 2, št. 23–24, str. 10.

⁹⁰ "Prvi december", *Bazovica*, 29. 11. 1941, let. 1, št. 9, str. 1.

⁹¹ "Pred letom dni ...", *Bazovica*, 27. 3. 1942, let. 2, št. 23–24, str. 4.

⁹² "Naš kralj", *Bazovica*, 6. 9. 1943, let. 3, št. 78, str. 3.

⁹³ "Rojstni dan Nj. Vel. Kraljice – Matere, Kraljica mati je simbol jugoslovanske matere mučenice", *Bazovica*, 8. 1. 1942, let. 2, št. 14, str. 1; "Pred letom dni ...", *Bazovica*, 27. 3. 1942, let. 2, št. 23–24, str. 4.

ali že padli v vojni, in jih motivirala k potrpljenju,⁹⁴ izjemo predstavljata dva zapisa. Prvi je nastal ob njenem rojstnem dnevu, 8. januarja 1942, ko jo je *Bazovica* izpostavila kot simbol mučeništva zaradi izgube sina Aleksandra, ter obenem figuro, ki čuti bolečino vsega ljudstva.⁹⁵ Drugi zapis je bil v listu objavljen 12. marca istega leta, ko je po besedah Alojzija Kuharja v Londonu otvorila razstavo jugoslovanske umetnosti in kulture.⁹⁶

Po drugi strani je bil v primerih spominjanja predmet, sicer prav tako redkih omemb in kritik, Pavle Karadorđević, katerega regentstvo je bilo v *Bazovici* označeno kot "samovoljno", njegova namestnika pa naj bi služila le za dekoracijo.⁹⁷ Pristop k trojnemu paktu 25. marca 1941 so v *Bazovici* opisovali kor "neodpustljivo napako" in obenem poudarjali, da je bil Hitlerjev prijatelj. V skladu s tem so ga povezovali z germanofilsko politiko, takšno prepričanje pa je bilo razvidno tudi iz 91. številke lista: "/.../ Knez Pavel, ki je nasledil Aleksandra kot regent mladega Kralja Petra, je zapustil politiko Aleksandra in navezal prijateljske vezi z Mussolinijem in Hitlerjem".⁹⁸

Poleg okupatorjeve nevarnosti so jugoslovansko državo že od začetka vojne pestila notranja politična nasprotja. Kot vemo, so že pred okupacijo Jugoslavije med njenimi političnimi strankami vladala nesoglasja – nekateri so zagovarjali taktiko čakanja, drugi so proti okupatorju želeli postopati aktivno, z bojem. V drugi polovici oktobra 1943 je bila tako v *Bazovici* izpostavljena poslanica Petra II., v kateri je kralj izrazil skrb zaradi nesoglasij, ki so v naporih za zmago nad sovražnikom in za obnovo države razdvajale Jugoslovane v domovini in tujini, in še odločneje opozoril na potrebo po vzajemnosti, edinosti in sodelovanju jugoslovanskega naroda.⁹⁹

Če primerjamo pogostost pisanja *Bazovice* o dinastiji Karadorđević, opazimo, da so njihove omembe z začetkom leta 1944 postajale vedno bolj redke.¹⁰⁰ Če je bil še v drugi polovici 1943 kralj Peter II. omenjen vsaj v vsaki drugi številki, pa se ta v letu 1944 skoraj ne pojavlja več. Izjema pri tem ostajajo poročanja o "prepadu" med kraljem Petrom in maršalom Titom in mnenje, da se je kralj popolnoma preusmeril v "ograde samosrbske politike", se odpovedal Jugoslaviji, o njeni prihodnosti pa naj bi govoril le toliko, kolikor je bila to politično nujna potreba.¹⁰¹ Nadalje so se

⁹⁴ "Nj. Vel. kraljica mati – Jugoslovanskim ženam", *Bazovica*, 29. 11. 1941, let. 1, št. 9, str. 1; "Poslanica Nj. Vel. Kraljice-Matere jugoslovanskemu narodu", *Bazovica*, 15. 1. 1942, let. 2, št. 15, str. 2.

⁹⁵ "Rojstni dan Nj. Vel. Kraljice – Matere, Kraljica mati je simbol jugoslovanske matere mučenice", *Bazovica*, 8. 1. 1942, let. 2, št. 14, str. 1.

⁹⁶ "Izpod domačega latnika, Poslanik dr. Kuhar", *Bazovica*, 12. 3. 1942, let. 2, št. 22, str. 3.

⁹⁷ "Pred letom dni ...", *Bazovica*, 27. 3. 1942, let. 2, št. 23–24, str. 4.

⁹⁸ Kosta Todorov, "Ali je Balkanska zveza mogoča?", *Bazovica*, 20. 12. 1943, let. 3, št. 91, str. 8.

⁹⁹ "Poslanica Nj. V. Kralja", *Bazovica*, 18. 10. 1943, let. 3, št. 82, str. 1.

¹⁰⁰ Med izjemami: "Izjave kralja Petra II.", *Bazovica*, 2. 4. 1944, let. 4, št. 105, str. 15.

¹⁰¹ John EY, "Londonsko pismo", *Bazovica*, 7. 5. 1944, let. 4, št. 110, str. 2.

v listu deloma pojavljali še kraljevi pozivi k enotnosti, aktivnemu odporu, pridružitvi k Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije¹⁰² ter o podpisanih sporazumih med kraljem Petrom II. in maršalom Titom,¹⁰³ se pravi v podporo Tito-Šubašičevemu dogovoru. Leta 1944 se je namreč pisanje *Bazovice* povsem prevesilo v prid partizanom, čeprav – kot bo prikazano v nadaljevanju – že pred tem ni bilo mogoče reči, da jih časopis ni omenjal, in to v še kar pozitivnem smislu.

Odnos do (Velike) Jugoslavije, jugoslovanskih vlad in državne ureditve

V *Bazovici* je obenem mogoče zaslediti odnos do jugoslovanske državne ureditve. Od začetka izdajanja lista pa vse do konca leta 1943 so se pojavljale želje po t. i. Veliki Jugoslaviji,¹⁰⁴ ki bi bila zbrana okoli dinastije Karađorđevićev,¹⁰⁵ ob tem pa je bila prisotna tudi želja po močni, vplivni, modernejši, združeni in predvsem enotni Jugoslaviji.¹⁰⁶ Država naj bi temeljila predvsem na dveh vrednotah: enakopravnosti¹⁰⁷ in demokratičnosti, kar je obljubljal tudi sam kralj Peter II.¹⁰⁸ Kar se tiče enakopravnosti je *Bazovica* na začetku sicer v nekoliko poenostavljeni in skrajšani obliki objavila t. i. londonske točke iz jeseni 1941. leta,¹⁰⁹ se pravi politični program najpomembnejših protipartizanskih krogov na Slovenskem.

Po Čokovih besedah, govor katerega je bil objavljen 29. novembra 1943 v 88. številki *Bazovice*, naj bi Jugoslavija primorskim Slovencem predstavljala "najlepšo in najslajšo besedo" ter "najvišji ideal" in to kljub vsem predvojnim napakam. Predsednik Jugoslovanskega odbora iz Italije je poudarjal, da se primorski Slovenci zavzemajo za "čisto, moralno, pošteno in vsakomer pravično" državo, v kateri ne bi bilo krivic in nasilja, prevladovala pa bi svoboda, enakost,

¹⁰² "Zgodovinski govor predsednika Churchilla. Jugoslovansko vprašanje pred britansko zbornico", *Bazovica*, 28. 5. 1944, let. 4, št. 113, str. 3; "Neobhodno je potrebna edinost", *Bazovica*, 4. 6. 1944, let. 4, št. 114, str. 16; "Kralj Peter II: Vsi Jugoslovani v N.O.V. maršala Tita ...", *Bazovica*, 17. 9. 1944, let. 4, št. 127, str. 1; "Govor kralja Petra II.", *Bazovica*, 29. 10. 1944, let. 4, št. 133, str. 5; "Povratak jugoslovanskih oboroženih sil v domovino", *Bazovica*, 5. 11. 1944, let. 4, št. 134, str. 2.

¹⁰³ "Vlada demokratičnega in borbenega edinstva", *Bazovica*, 16. 7. 1944, let. 4, št. 119, str. 2.

¹⁰⁴ Ivan Učeničnik, "Iz zasedene Slovenije", *Bazovica*, 30. 9. 1941, let. 1, št. 1, str. 3; "Slovenski politični program", *Bazovica*, 29. 11. 1941, let. 1, št. 9, str. 3; "Slovenci na mrtvi straži velike Jugoslavije", *Bazovica*, 15. 1. 1942, let. 2, št. 15, str. 1; Rude Mikuličič, "Prava beseda ob pravem času in na pravem mestu", *Bazovica*, 25. 7. 1942, let. 2, št. 40, str. 2; "... in mir ljudem na zemlji", *Bazovica*, 20. 12. 1942, let. 2, št. 51, str. 1; I. M. Čok, "Božična poslanica", *Bazovica*, 6. 12. 1943, let. 3, št. 89, str. 1–2.

¹⁰⁵ J. Lugol, "Bodočnost južnih Slovanov", *Bazovica*, 6. 12. 1943, let. 3, št. 89, str. 4.

¹⁰⁶ "Povojna Evropa", *Bazovica*, 29. 8. 1943, let. 3, št. 77, str. 3.

¹⁰⁷ I. M. Čok, "Božična poslanica", *Bazovica*, 6. 12. 1943, let. 3, št. 89, str. 1–2.

¹⁰⁸ "Govor kralja", *Bazovica*, 20. 12. 1942, let. 2, št. 51, str. 2; F. Lodur, "29. X. 1918–1943", *Bazovica*, 8. 11. 1943, let. 3, št. 85, str. 2; F. Lodur, "Politika in njene pogrške", *Bazovica*, 5. 2. 1944, let. 4, št. 97, str. 1–2.

¹⁰⁹ "Slovenski politični program", *Bazovica*, 29. 11. 1941, let. 1, št. 9, str. 5.

ljubezen in bratstvo. Pri tem je Čok trdil, da je Jugoslavija predstavljala predpogoj slovenskega obstanka.¹¹⁰ Ob tem moramo seveda upoštevati pretekle izkušnje primorskih in istrskih Slovencev v odnosu z Italijo – od konca prve svetovne vojne dalje in zlasti v letih fašizma –, zato pa je Čok mesec prej napovedoval, da bodo z močno jugoslovansko tvorbo "prisilili ves svet /.../ na spoštovanje in priznavanje jugoslovanskih političnih zahtev",¹¹¹ ki so bile seveda povezane z ozemeljskimi zahtevami. Že ob nastanku prve skupne države Srbov, Hrvatov in Slovencev po pisanju *Bazovice* ni bil dosežen zgolj ideal po združevanju Južnih Slovanov, temveč je predstavljal golo življenjsko potrebo – svoboda malih narodov naj se ne bi mogla ohraniti zgolj s tesno povezanostjo, njihov obstoj pa bi bil mogoč samo z zedinjenostjo.¹¹²

Ob tem velja omeniti, da je *Bazovica* za preteklo nestabilnost jugoslovanske ideje najbolj krivila srbski in hrvaški narod, in sicer zaradi medsebojnih sporov. Med drugim je Čok pozival Srbe, Hrvate in Slovence, naj opustijo medsebojni boj in se povežejo proti sovražnikom, medtem ko je zanj slovenski narod ostal neomajen:

Jugoslovanska misel je doživljala največ udarcev v sporih med Srbi in Hrvati. Eni in drugi so tej ideji pripisovali zasluge in vzroke za ta spor. V resnici pa so bili vzroki čisto drugi.¹¹³

Zato se bomo mi Slovenci borili za Jugoslavijo ne le skupno z vsemi brati Srbi in Hrvati, ki jo ravno tako hočejo, pač se bomo prav posebno borili tudi proti tistim Hrvatom in Srbom, ki bi Jugoslavije ne hoteli. Na žalost, tudi taki so med nami. Smelo trdimo, da smo Slovenci največji, najodločnejši in najupornejši zagovorniki jugoslovanske misli.¹¹⁴

Na drugi strani je bila slovensko-primorska vnema primerjana s hrvaško, ki je bila označena za pasivno v prvem letu po podpisu trojnega pakta.¹¹⁵ Nasprotno se je jugoslovanska ideja začela krepiti z Dragoljubom Mihailovićem, ki je na straneh *Bazovice* postajal glasnik Velike Jugoslavije.¹¹⁶

¹¹⁰ I. M. Čok, "Jugoslavija in Primorski Slovenci", *Bazovica*, 29. 11. 1943, let. 3, št. 88, str. 6–7; prim. "Izpod domačega latnika", *Bazovica*, 29. 11. 1941, let. 1, št. 9, str. 2.

¹¹¹ "Pozdrav prostovoljcem", *Bazovica*, 3. 10. 1943, let. 3, št. 80, str. 2–3.

¹¹² "Izpod domačega latnika", *Bazovica*, 29. 11. 1941, let. 1, št. 9, str. 2–3.

¹¹³ "Nazaj k jugoslovanski ideji", *Bazovica*, 22. 5. 1942, let. 2, št. 32, str. 2.

¹¹⁴ I. M. Čok, "Jugoslavija in Primorski Slovenci", *Bazovica*, 29. 11. 1943, let. 3, št. 88, str. 6–7.

¹¹⁵ "Nazaj k jugoslovanski ideji", *Bazovica*, 22. 5. 1942, let. 2, št. 32, str. 2; "Slovenci ob usodni uri", *Bazovica*, 18. 7. 1942, let. 2, št. 38–39, str. 1; I. M. Čok, "Jugoslavija in Primorski Slovenci", *Bazovica*, 29. 11. 1943, let. 3, št. 88, str. 6–7; Ivan M. Čok, "Slovincem, Hrvatom in Srbom doma in v tujini", *Bazovica*, 8. 1. 1944, let. 4, št. 94, str. 1–2.

¹¹⁶ "Usodne odločitve na vseh frontah", *Bazovica*, 15. 11. 1942, let. 2, št. 49, str. 2; "... in mir ljudem na zemlji", *Bazovica*, 20. 12. 1942, let. 2, št. 51, str. 2.

Primer upodobitve želja po "Veliki Jugoslaviji" (*Bazovica*, 29. 11. 1943, št. 88, str. 9)

Razlogov za razdor med Srbijo in Hrvaško pa niso pripisovali šibkosti jugoslovanstva, temveč tujim silam, Italiji in Nemčiji, ki sta po besedah jugoslovanskega podpredsednika vlade, Juraja Krnjevića, namenoma slabili njun odnos:

S svojimi zavezniki sta Hitler in Mussolini storila vse tako na severozahodu, na severu in na jugu, tako na vzhodu in jugovzhodu Jugoslavije, da bi oslabila Slovence, Hrvate in Srbe, da bi onemogočila njihovo skupno življenje in da bi jih trajno podvrгла njihovemu gospostvu. Predvsem pa sta se trudila, da do skrajnosti zastrupita odnose med Srbi in Hrvati.¹¹⁷

¹¹⁷ Juraj Krnjević, "Sedanja borba je temelj naše bodočnosti", *Bazovica*, 22. 5. 1942, let. 2, št. 32, str. 2.

V mednarodnem pogledu je *Bazovica* pričakovano pozdravljala jugoslovansko oddaljitev od nemških in italijanskih vplivov ter na drugi strani podpirala sodelovanje z drugimi slovanskimi državami. Na prvem mestu je bil septembra 1942 izpostavljen odnos z Rusijo in Bolgarijo, s katero bi sklenili sporazum in kot najmočnejša država na Balkanu vodili politične in gospodarske odnose.¹¹⁸ Sožitja z Bolgari se je nadejal Čok, kot je julija 1943 razlagal Rudolfu glede prihodnosti Jugoslavije.¹¹⁹ Podobno so menili tudi nekateri tuji novinarji, tako da je decembra 1943 *Bazovica* ponatisnila v slovenskem prevodu mnenje urednika lista *La Bourse Egyptienne*, Jeana Lugola: zanj se bodo južnoslovanski narodi zagotovo povezali v Balkansko federacijo, kjer bo primat imela prav Jugoslavija.¹²⁰ Ta bi tudi zagotovila mir, red in napredek na Balkanu, kar so zagovarjali tudi v *Bazovici*. Tak "Evropski mir bi bil takorekoč v naših lastnih rokah", Jugoslavijo pa so postavili kar med prve izmed sil v Evropi, takoj za Rusijo in Veliko Britanijo.¹²¹

Če je bila marčevska vlada iz leta 1941 (Dušana Simovića) označena za vojaško vlado, je bila po drugi strani vlada Slobodana Jovanovića od začetka 1942 sprejeta kot vlada z jasno začrtanim ciljem: "skupno borbo za osvobojenje Jugoslavije".¹²² Še istega leta je omenjena vlada odstopila, nato pa je Jovanović dobil nov mandat za sestavo nove vlade, a so se njene težave nadaljevale. Ko je nato odstopila že četrta v 27 mesecih, po zgolj petih tednih delovanja (Slobodana Jovanovića je najprej zamenjal Miloš Trifunović, njega pa v kratkem Božidar Purić), se je na straneh *Bazovice* pričelo zaostreno poročanje o begunskih vladah. V 75. številki, ki je izšla 16. avgusta 1943, je bila tako Purićevi vladi očitana nezmožnost sodelovanja in s tem delovanje v prid strankarstva, iskanja pravih rešitev in posledično ob nesoglasjih, zanemarjanje drugih upravnih poslov. Ob tem je bila *Bazovica* razočarana nad dejstvom, da je Trifunovića vlada odstopila ravno v času, ko bi se del vlade premestil na Srednji vzhod, s čimer bi ji bilo omogočeno lažje delovanje.¹²³ Glede tega so bile kritike tudi na predvojne razmere, kot npr. 27. marca 1942, da je po smrti kralja Aleksandra I. Karađorđevića leta 1934 jugoslovanski državni aparat prešel v roke t. i. strankarskim "diktatorjem", ki jim interesi skupnosti ne bi bili prioriteten. V časopisu

¹¹⁸ "Zedinjena Slovenija pod okriljem Velike Jugoslavije", *Bazovica*, 15. 9. 1942, let. 2, št. 45, str. 1.

¹¹⁹ Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 119.

¹²⁰ Jean Lugol, "Bodočnost Južnih Slovanov", *Bazovica*, 6. 12. 1943, let. 3, št. 89, str. 4.

¹²¹ F. Lodur, "Jugoslavija prosi", *Bazovica*, 15. 1. 1944, let. 4, št. 95, str. 1–2; "Bodočnost slovanstva", *Bazovica*, 19. 2. 1944, let. 4, št. 99, str. 1–2; "Vstajenje", *Bazovica*, 9. 4. 1944, let. 4, št. 106, str. 1–2.

¹²² "Sprememba v vodstvu jugoslovanske vlade – Slobodan Jovanović novi predsednik vlade", *Bazovica*, 15. 1. 1942, let. 2, št. 15, str. 2–3.

¹²³ "Domovina govori", *Bazovica*, 16. 8. 1943, let. 3, št. 75–76, str. 6–7; "Nova jugoslovanska vlada", *Bazovica*, 16. 8. 1943, let. 3, št. 75–76, str. 7; prim. F. Lodur, "Politika in njene pogoške", *Bazovica*, 5. 2. 1944, let. 4, št. 97, str. 1–2.

so bili označeni za "nesposobne in ostarele" ter "ovenčane s slavo prve svetovne vojne".¹²⁴ Vedno v letu 1942 je bilo najprej navedeno, da so pred začetkom agresije aprila 1941 političnim predstavnikom v emigraciji zaupali, leto pozneje jih je nato list označil za glasnike gospodarskega in političnega razvoja, proti koncu leta pa je njihovo delo ocenil kot neuspešno, saj se niso mogli politično poenotiti.¹²⁵

Še najbolj pod udarom je bila Purićeva vlada. S strani *Bazovice* je bila označena kot "vlada žalostnega spomina" ter kot "100 % diktatorski stvor s 100 % samosrbsko hegemonistično patino". Obenem naj bi jo karakterizirala skrajna nestrpnost do Slovencev in neposlušnost za jugoslovanske potrebe. Purić je bil slabšalno označen z "Zakon sem jaz!".¹²⁶ Pri tem je treba dodati, da je bil Čok zelo nasproten Purićevi vladi, zato lahko sklepamo, da je bila *Bazovica* tudi v funkciji njegove politične vizije. Čok je namreč v drugi polovici 1943 brez uspeha sugeriral Britancem drugo vlado, ki bi upoštevala tudi partizansko stran, saj slednja še ni bila tako močna in bi se tako lahko izognili komunističnemu prevzemu oblasti ter zavarovali monarhijo pred najhujšim.¹²⁷ V bistvu je takrat predlagal neke vrste dogovor, ki se je šele leto kasneje uveljavil kot Tito-Šubašićev sporazum, ko pa je bilo za monarhično stran prepozno, saj je bil Tito že premočan.

Valu nezadovoljstva do Purića – ki so mu bili očitno dnevi šteti –, je nato od spomladi 1944 dalje sledilo odobravanje do nekaterih politikov, ki naj bi se oddaljili od "privilegiranosti položajev" in "nepotizma", hkrati pa so večjo moč pripisovali inteligenci in znanju politikov.¹²⁸ Največjo podporo je tako prejemal hrvaški politik Ivan Šubašić, ki je po besedah *Bazovice* skupaj s slovenskim predstavnikom, Izidorjem Cankarjem, ter srbskim predstavnikom, Dušanom Simovićem, sestavljal triumvirat.¹²⁹ Junija istega leta je bilo že naznanjeno, da je Šubašić prejel mandat za sestavo vlade – kralj Peter II. ga je pooblastil, da "stopi v stik z vsemi uporniški silami" in tako kot posrednik doseže enotnost.¹³⁰ Njegova vlada je bila označena kot "vlada demokratičnega in bor-

¹²⁴ "Pred letom dni", *Bazovica*, 27. 3. 1942, let. 2, št. 23–24, str. 4; prim. "Pred tremi leti ...", *Bazovica*, 2. 4. 1944, let. 4, št. 105, str. 1–2.

¹²⁵ "Sprememba v vodstvu jugoslovanske vlade", *Bazovica*, 15. 1. 1942, let. 2, št. 15, str. 3; "Zedinjena Slovenija pod okriljem Velike Jugoslavije", *Bazovica*, 15. 9. 1942, let. 2, št. 45, str. 1; "Domovina govori, Na križišču", *Bazovica*, 16. 8. 1943, let. 3, št. 75–76, str. 6–7; "Jugoslavija in Grčija", *Bazovica*, 22. 11. 1943, let. 3, št. 87, str. 3.

¹²⁶ John Ey, "Londonsko pismo", *Bazovica*, 7. 5. 1944, let. 4, št. 110, str. 2; "Strah pred resnico", *Bazovica*, 11. 6. 1944, let. 4, št. 115, str. 2; "Vlada demokratičnega in borbenega edinstva. Poslanica predsednika, dr. Šubašića – prvi sporazum – glas Amerike", *Bazovica*, 16. 7. 1944, let. 4, št. 119, str. 1–3; "Zadnje leto vojne, Jugoslovanska kriza", *Bazovica*, 17. 9. 1944, let. 4, št. 127, str. 6.

¹²⁷ Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 125–129.

¹²⁸ "Pred tremi leti ...", *Bazovica*, 2. 4. 1944, let. 4, št. 105, str. 1–2.

¹²⁹ "Izpod latnika", *Bazovica*, 21. 5. 1944, let. 4, št. 112, str. 15.

¹³⁰ "Neobhodno je potrebna edinost", *Bazovica*, 4. 6. 1944, let. 4, št. 114, str. 16.

benega edinstva",¹³¹ nad njo pa naj bi se navduševali tudi v tujini. Šubašić je s tem postal "rešitelj krize", ki so nastale v času Purićeve vlade, in "prvi glasnik jugoslovanstva".¹³²

Korak k spravi, ki ga je zaznamoval sporazum med kraljem Petrom II. in Titom, je bil na straneh *Bazovice* dobro sprejet. Z naraščanjem moči partizanskega gibanja, je bilo v listu tudi poudarjeno, da je slednje postalo osnova za obnovitev državne uprave in modernizacijo Jugoslavije, obenem temelj za uvedbo splošne volilne pravice obeh spolov.¹³³ Sporazum je nato nadgradil še drugi, ki je bil podpisan med Titom in Šubašićem. S sprejeto deklaracijo se je vlada zavezala, da bo njen primarni cilj združitev vseh ozemelj, ki so pred vojno ostala izven jugoslovanskih meja, za kar je bil seveda Jugoslovanski odbor iz Italije najbolj zainteresiran. Nad vladno odločitvijo je bila torej *Bazovica* navdušena in je 13. avgusta 1944 navajala, da je jugoslovanska javnost navdušeno sprejela spremembe, najbolj zadovoljna pa naj bi bila prav primorska kolonija.¹³⁴

Pred tem se je s težavami srečevalo tudi slovensko predstavništvo v jugoslovanski vladi. Po odstopu slovenskega politika Ivana Kerna, ki je od avgusta 1943 sodeloval v Puriči vladi, Slovenci v slednji nekaj časa niso bili zastopani.¹³⁵ Po pisanju *Bazovice* se je za slovensko kolonijo v Egiptu in tajništvo Jugoslovanskega odbora iz Italije pojavil nov val zaupanja ob imenovanju novega ministra v Šubašićevi vladi, Draga Marušiča. List ga je navdušeno pozdravil, saj je bil poleg drugega zaradi doberdopskih korenin tesno vpet v zgodbo primorskih Slovencev,¹³⁶ obenem je pripadal Jugoslovanskemu odboru iz Italije.

V 110. številki *Bazovice*, 7. maja 1944, je bila prvič omenjena "druga Jugoslavija". Nakazovalo se je torej novo obdobje, ki naj bi vplivalo na to, da bi med Primorci nastopil nov pogled na urejenost jugoslovanske države, od centralizma k decentralizmu oziroma federalizaciji.¹³⁷ Tako se je po dveh tednih v *Bazovici* že omenjala "demokratska in federativna Združena Slovenija, ki vstopa kot enakopravna enota v demokratsko in federativno Jugoslavijo".¹³⁸ Teden pozneje pa, da so se na Primorskem do začetka vojne Slovenci v Italiji zavzemali za centralistično ureditev jugoslovanske države, saj so menili, da bi centralizem prispeval k

¹³¹ "Vlada demokratskega in borbenega edinstva", *Bazovica*, 16. 7. 1944, let. 4, št. 119, str. 1.

¹³² "Kaj pravijo Amerikanci?", *Bazovica*, 16. 7. 1944, let. 4, št. 119, str. 3; "Jugoslovansko vprašanje", *Bazovica*, 30. 7. 1944, let. 4, št. 121, str. 1.

¹³³ Pierre Tzoulis, "Jugoslovanski sporazum", *Bazovica*, 16. 7. 1944, let. 4, št. 119, str. 3–4.

¹³⁴ "Politika nove jugoslovanske vlade", *Bazovica*, 13. 8. 1944, let. 4, št. 123, str. 1.

¹³⁵ "Izpopolnitve v jugoslovanski vladi", *Bazovica*, 18. 10. 1943, let. 3, št. 82, str. 7; F. Lodur, "Na križišču", *Bazovica*, 5. 2. 1944, let. 4, št. 97, str. 1–2.

¹³⁶ "Dobro srečo", *Bazovica*, 23. 7. 1944, let. 4, št. 120, str. 1–2; "Slovenska kolonija dr. Marušiču", *Bazovica*, 23. 7. 1944, let. 4, št. 120, str. 15.

¹³⁷ "Novi čas – nova miselnost", *Bazovica*, 28. 5. 1944, let. 4, št. 113, str. 1–2.

¹³⁸ "Slovenska N.O.F.", *Bazovica*, 21. 5. 1944, let. 4, št. 112, str. 15.

notranji trdnosti, nepremagljivosti ter vodil do realizacije njihovega temeljnega političnega cilja: osvoboditve Julijske krajine. Zaradi novih razmer, konca maja leta 1944, so pričeli zagovarjati federalno ureditev, saj preoblikovanje centralistične Jugoslavije ni bilo uspešno. Obenem so pisali, da so se kljub prepovedi ukvarjali z vprašanjem morebitne federativne ureditve, le da o njej niso pisali. Podpora demokratičnosti nove Jugoslavije je postajala na straneh *Bazovice* vedno pogostejša, načeli svobode in demokracije pa pogoj za sodelovanje.¹³⁹

Odnos do jugoslovanskih vojaških formacij

V *Bazovici* so bili najprej v ospredju zapisi o četnikih. Že v 4. številki, 21. oktobra 1941, je list trdil, da se jim je v boju priključilo veliko Slovencev oziroma primorskih beguncev, ki so bili izgnani v Srbijo.¹⁴⁰ V prvem letu izhajanja je bilo možno prebirati tudi poročila o njihovih vojaških uspehih, ki so bili označeni kot najvažnejši dogodki v jugoslovanskem oboroženem odporu.¹⁴¹ Četniško organizacijo je *Bazovica* označevala kot "kraljestvo",¹⁴² njeno delovanje pa, da je "viteško".¹⁴³ Njihove uspehe sta že kmalu po poročanju lista spodbujala ameriški predsednik Franklin Delano Roosevelt¹⁴⁴ in v nadaljevanju državni sekretar ZDA (se pravi ameriški zunanji minister) Cordell Hull.¹⁴⁵ V ospredju so bile še posebno tematike o delovanju slovenskih četnikov na območju Julijske krajine,¹⁴⁶ ter drugih pripadnikov istega gibanja v Bosni in Hercegovini (predvsem v mestih Sarajevu in Konjic),¹⁴⁷ ter Srbiji.¹⁴⁸ List je hkrati poročal o priča-

¹³⁹ Ivan M. Čok, "Slovenec, Hrvat in Srbom doma in v tujini", *Bazovica*, 8. 1. 1944, let. 4, št. 94, str. 1–2; "Novi čas – nova miselnost", *Bazovica*, 28. 5. 1944, let. 4, št. 113, str. 1–2; Pierre Tzoulis, "Jugoslovanski sporazum", *Bazovica*, 16. 7. 1944, let. 4, št. 119, str. 3–4.

¹⁴⁰ "Novice iz Srbije", *Bazovica*, 21. 10. 1941, let. 1, št. 4, str. 2.

¹⁴¹ "Kaj je novega doma?", *Bazovica*, 22. 11. 1941, let. 1, št. 8, str. 2; "Živel prvi bataljon kr. Garde v srbskih planinah", *Bazovica*, 22. 11. 1941, let. 1, št. 8, str. 2.

¹⁴² "Izlet po Srbiji", *Bazovica*, 1. 11. 1942, let. 2, št. 48, str. 2.

¹⁴³ "Primorski Slovenci v vrstah vojvode Mihajloviča", *Bazovica*, 1. 11. 1942, let. 2, št. 48, str. 3.

¹⁴⁴ "Akcije četnikov v Srbiji proti Nemcem so tudi nam v pomoč", *Bazovica*, 13. 12. 1941, let. 1, št. 9, str. 5.

¹⁴⁵ "Ameriški zunanji minister pozdravlja gen. Dražo Mihailoviča", *Bazovica*, 1. 5. 1942, let. 2, št. 29, str. 3.

¹⁴⁶ "Primorski Slovenci v vrstah vojvode Mihajloviča", *Bazovica*, 1. 11. 1942, let. 2, št. 48, str. 3; "Jurjev dan", *Bazovica*, 24. 4. 1942, let. 2, št. 28, str. 1; "Izpod domačega latnika. Vojvoda Mihailović uspešno napada", *Bazovica*, 18. 7. 1942, let. 2, št. 38–39, str. 7; "Izpod domačega latnika. Novi veliki uspehi vojvode Draže", *Bazovica*, 1. 8. 1942, let. 2, št. 41–42, str. 4; "Četniki so uničili 15.000 Lahov", *Bazovica*, 7. 10. 1942, let. 2, št. 46, str. 3; "Četniki na Nanosu", *Bazovica*, 28. 2. 1943, let. 3, št. 59, str. 7; "Izpod latnika. Napad četnikov na laško kolono v Tolminu", *Bazovica*, 6. 6. 1943, let. 3, št. 69, str. 7.

¹⁴⁷ "Četniki ogrožajo Sarajevo", *Bazovica*, 13. 6. 1942, let. 2, št. 35, str. 4; "Veliki uspehi vojvode", *Bazovica*, 25. 7. 1942, let. 2, št. 40, str. 3; "Izpod domačega latnika. Novi veliki uspehi vojvode Draže", *Bazovica*, 1. 8. 1942, let. 2, št. 41–42, str. 4; "Izpod latnika. Četniške borbe se nadaljujejo", *Bazovica*, 7. 3. 1943, let. 3, št. 60, str. 8.

¹⁴⁸ "Veliki uspehi akcij vojvode Draže", *Bazovica*, 13. 6. 1942, let. 2, št. 35, str. 2.

kovanju splošne ofenzive, pri kateri naj bi se Jugoslavija pridružila zavezniškim četam in skupaj z njimi obračunala s fašizmom.¹⁴⁹

V časopisu je bil voditelj četnikov Dragoljub – Draža Mihailović npr. označen za junaškega poveljnika, nad katerim je bila razpisana tiralica s strani "srbske kvislinške vlade" Milana Nedića, da je junaški vojvoda, ki namerava z borbo proti silam osi nadaljevati vse do svoje smrti – njegova brzojavka, ki jo je v tem smislu poslal begunski vladi, je po poročanju lista "okrepila vero vseh Jugoslovčanov v končno zmago in nezlomljiv duh naše rase".¹⁵⁰ Daljši in dovolj zgovern zapis o njem je bil npr. objavljen 15. januarja 1943, in je med drugim izpostavil naslednje:

V sedanji vojni /.../ ostaja lik Draže Mihailovića ob vsakem času in ob vsakem novem dogodku nov, svež in nepozabljen. /.../ Draža Mihailović je nesmrtno vpisan v svetovni zgodovini in to ni več samo junak naših planin, strah Prusijakov in Lahov, ustašev in drugih razbojnikov, pač pa je danes Draža Mihailović last vseh združenih narodov in nosilec svobode bodočih dni.¹⁵¹

Priložnostno je *Bazovica* objavljala Mihailovićeve poslanice,¹⁵² (ki so bile sicer redkejšje, kot poslanice kralja Petra II.), njegove opogumljajoče govore¹⁵³ in obvestila o odlikovanjih, ki jih je prejel. Primer slednjega predstavlja prejetje vojnega križa s strani francoskega generala Charlesa de Gaulla, s katerim je Mihailović gojil dobre odnose.¹⁵⁴

V *Bazovici* se približno leto dni po okupaciji niso mogli izogniti neenotnosti v jugoslovanskem upor. Tako v osrednjem članku na prvi strani dne 18. julija 1942 beremo, da v domovini vlada nesloga, ker so se nekateri ob okupaciji odločili počakati na bolj primeren čas, da ne bi bilo žrtev, drugi pa so začeli z aktivnim uporom in se pridružili četnikom. Med temi, ki so začeli z aktivnim uporom na Slovenskem, je tedaj časopis izrecno omenil, da so dejavni tudi levčarji in da so dobro organizirani. Dalje, da ni mogoče iz emigracije presojati, kdo ima prav. V nadaljevanju pa beremo, da v Srbiji, Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Vojvodini in na Hrvaškem poleg četnikov delujejo tudi partizani. Pri tem so v *Bazovici* zapisali naslednje optimistične misli: "Po nekih poročilih je bil med obema skupinama dosežen sporazum, zato upravičeno verujemo, da se bodo

¹⁴⁹ "Bilanca krvi in solza. Četniki se po Gorenjskem upirajo nemškemu nasilju", *Bazovica*, 10. 4. 1942, let. 2, št. 26, str. 4.

¹⁵⁰ "Izpod domačega latnika. Vojvoda Draža Mihailović se bori za Jugoslavijo", *Bazovica*, 24. 4. 1942, let. 2, št. 28, str. 3.

¹⁵¹ "Veličina vojvode Mihailovića", *Bazovica*, 15. 1. 1943, let. 3, št. 53, str. 3.

¹⁵² "Novoletna poslanica d. Mihailovića", *Bazovica*, 15. 1. 1943, let. 3, št. 53, str. 2.

¹⁵³ "Zaslužen odgovor Draže Mihailovića", *Bazovica*, 21. 2. 1943, let. 3, št. 58, str. 5.

¹⁵⁴ "Draža Mihailović odlikovan", *Bazovica*, 14. 2. 1943, let. 3, št. 57, str. 8.

tudi v Sloveniji sedanje razlike izravnale."¹⁵⁵ To je bila hkrati prva omemba partizanov v časopisu in sploh ni bila negativna.¹⁵⁶

V drugi polovici leta 1943 je list še naprej opozarjal na vojaška nasprotja med partizani in četniki ter pozival h koncu sovražnosti. Enotnost bi namreč prispevala k učinkovitejšemu boju, s stabilno jugoslovansko državo pa bi njeni predstavniki lažje in odločneje nastopali na mirovni konferenci, kjer bi bila njihova beseda upoštevana v večji meri.¹⁵⁷ Pomen prizadevanja za skupne vrednote je možno opaziti tudi v pozivih, ki so se v listu pojavljali konec leta 1943 in v začetku leta 1944: "Sloga jači, nesloga tlači!",¹⁵⁸ "Trdna povezanost – najvišja zapoved", "Kamor koli gremo, gremo vsi kot en mož!";¹⁵⁹ slednje moramo seveda povezovati tudi s tedanjimi poskusi Jugoslovanskega odbora iz Italije, da bi se ohranila enotnost med vojaki na Bližnjem vzhodu.

Hkrati je časopis konec leta 1943 bralce seznanjal, da je o "notranji zmešnjavi, ki je ni mogoče prezreti", seznanjena tudi Velika Britanija,¹⁶⁰ ki je tedaj Mihailovića pravzaprav že odpisala in se odločila podpreti le Tita. Decembra je bilo namreč že jasno, da četniki čedalje bolj sodelujejo z nemškim okupatorjem, saj taktika "čakanja" ni obrodila sadov in zavezniki so se na Teheranski konferenci odločili podpreti le Tita in njegove partizane. Obenem so tudi na Bližnjem vzhodu v letu 1943 spoznavali, da je partizansko gibanje v Jugoslaviji učinkovitejše v boju proti okupatorju.

S časom se je začel spreminjati tudi odnos *Bazovice* do četnikov in njihovega vodstva. Če so vodjo, Mihailovića, v prvih letih vojne kovali v zvezde, in je list še v drugi polovici leta 1943 poročal o tem, da so četniki Nemcem povzročili veliko preglavic,¹⁶¹ je bilo od začetka septembra 1944 objavljenih več člankov o sodelovanju četnikov z Nemci,¹⁶² pa o odstavitvi Mihailovića iz vlade¹⁶³ in njegovi neprizemljenosti.¹⁶⁴ Po drugi strani je od pomladi 1943 *Bazovica* pričejala pogosteje omenjati partizansko gibanje, a se je slednje še vse do konca leta vedno pojavljalo v sozvočju s četniškim delovanjem: "največja ovira 'evropski trdnjavi' so četniki in partizani", ki se še "vedno borijo s strahovito

¹⁵⁵ "Slovenci ob usodni uri", *Bazovica*, 18. 7. 1942, let. 2, št. 38–39, str. 1.

¹⁵⁶ Bajc, *Iz nevidnega na plan*, str. 95.

¹⁵⁷ F. Lodur, "17. november – dan mladine", *Bazovica*, 22. 11. 1943, let. 3, št. 87, str. 2.

¹⁵⁸ "Našim prostovoljcem", *Bazovica*, 1. 11. 1943, let. 3, št. 84, str. 15.

¹⁵⁹ "Trdna povezanost-najvišja zapoved", *Bazovica*, 8. 1. 1944, let. 4, št. 94, str. 2.

¹⁶⁰ "G. Eden o britanski zunanji politiki", *Bazovica*, 13. 12. 1943, let. 3, št. 90, str. 2.

¹⁶¹ "Izpod latnika. Napad četnikov na Donavi", *Bazovica*, 13. 6. 1943, let. 3, št. 70, str. 6.

¹⁶² "Četniki sodelujejo z Nemci", *Bazovica*, 3. 9. 1944, let. 4, št. 125, str. 16; "Mihajlovič v vrstah sovražnika", *Bazovica*, 24. 9. 1944, let. 4, št. 128, str. 16.

¹⁶³ "Mihajlovič odstavljen", *Bazovica*, 3. 9. 1944, let. 4, št. 125, str. 16; "Zadnje leto vojne. Tito-Mihajlovič", *Bazovica*, 17. 9. 1944, let. 4, št. 127, str. 6.

¹⁶⁴ "Osvobodilno gibanje maršala Tita v Jugoslaviji zavzema mednarodni značaj", *Bazovica*, 10. 9. 1944, let. 4, št. 126, str. 6.

"Vsi, ki primejo za meč, bodo z mečem pokončani" – primer karikature, ki ponazarja predčasno zmago slavje treh glavnih zaveznških držav: ZDA; Velike Britanije in Sovjetske zveze (*Bazovica*, 6. 12. 1943, št. 89, str. 1)

upornostjo";¹⁶⁵ "Borimo se ravno tako za Mihailovičeve junake, kakor za junške partizane".¹⁶⁶ Z letom 1944 se je nato v listu zvrstilo vedno več pozitivnih poudarkov glede organiziranosti in bojov Narodnoosvobodilne vojske (NOV) v Sloveniji in drugod po Jugoslaviji,¹⁶⁷ kot tudi o Osvobodilni fronti (pri tem

¹⁶⁵ "Izpod latnika. Največja ovira 'Evropski trdnjavi'", *Bazovica*, 13. 6. 1943, let. 3, št. 70, str. 6.

¹⁶⁶ F. Lodur, "Domovina govori. Premagaj samega sebe!", *Bazovica*, 18. 10. 1943, let. 3, št. 82, str. 3.

¹⁶⁷ "Borbe v Sloveniji", *Bazovica*, 13. 8. 1944, let. 4, št. 123, str. 16; "Boji v Srbiji, Črni gori, Dalmaciji in Bosni", *Bazovica*, 13. 8. 1944, let. 4, št. 123, str. 16.

"Beseda o Osvobodilni fronti" (*Bazovica*, 30. 4. 1944, št. 109, str. 7)

je *Bazovica* tudi ponatisnila nekatera besedila iz drugih publikacij) in o vodilnih partizanskega boja, še posebej o Josipu Brozu Titu.¹⁶⁸ Velik pomen je list pripisoval Narodnoosvobodilnemu svetu, mu priznaval "politične in moralne kvalitete".¹⁶⁹ "Najsijajnejše delo" partizanov je po besedah *Bazovice* predstavljalo nacionalno zedinjenje.¹⁷⁰ Tita je časopis opisoval kot veselo, dobrosrčno in hrabro osebo in obenem nasprotoval "neresničnim" prikazom, češ da je strog diktator.¹⁷¹

Kljub vsemu je bila v listu še nekaj mesecev prisotna želja po preseganju sporov; glede razvoja na makro ravni je bilo to v bistvu naivno. Februarja 1944 je bilo tako v *Bazovici* še zmeraj optimistično omenjeno, da je bil po nekaterih vesteh ponekod med obema skupinama dosežen sporazum, zato pa je vladalo upanje, da bodo tudi v Sloveniji našli skupni jezik.¹⁷² V tej luči so do sredine marca 1944 izstopali zapisi, ki so poudarjali pomen trdne povezanosti in apelirali k umiritvi strasti v vojaških enotah, v upanju, da bodo jugoslovanski politiki v emigraciji vendarle dosegli sporazum s partizansko stranjo.¹⁷³ Z aprilom pa se je tudi to spremenilo: beremo namreč, da naj bi se partizani večkrat poskušali zbližati s četniki, vendar naj bi ta stran sleherni sporazum odklanjala.¹⁷⁴

Jugoslovanski odbor iz Italije in njegovo glasilo *Bazovica* sta bila torej vedno bolj na strani partizanov. Za Čoka, Rudolfa in somišljenike je namreč Tito predstavljal edino zagotovilo, da se bosta Primorska in Istra v čim večji

¹⁶⁸ Victor Bienstock, "Kako je v Jugoslaviji", *Bazovica*, 12. 3. 1944, let. 4, št. 102, str. 14; "Beseda o osvobodilni fronti", *Bazovica*, 30. 4. 1944, let. 4, št. 109, str. 3–8; "Izpod latnika. Triletnica ustanovitve slovenske Osvobodilne fronte", *Bazovica*, 30. 4. 1944, let. 4, št. 109, str. 16; "150 000 bojevnikov NOV za drugo fronto", *Bazovica*, 21. 5. 1944, let. 4, št. 112, str. 2; "Slovenska N.O.F.", *Bazovica*, 21. 5. 1944, let. 4, št. 112, str. 15.

¹⁶⁹ "Vstajenje", *Bazovica*, 9. 4. 1944, let. 4, št. 106, str. 1–2.

¹⁷⁰ Pierre Tzoulis, "Jugoslovanski sporazum", *Bazovica*, 16. 7. 1944, let. 4, št. 119, str. 3–4.

¹⁷¹ "150 000 bojevnikov NOV za drugo fronto", *Bazovica*, 21. 5. 1944, let. 4, št. 112, str. 2.

¹⁷² "Pregled po bojiščih. Italijansko bojišče", *Bazovica*, 12. 2. 1944, let. 4, št. 98, str. 8.

¹⁷³ "V premišljevanje Jugoslovonom", *Bazovica*, 12. 2. 1944, let. 4, št. 98, str. 4–5; [brez naslova], *Bazovica*, 12. 3. 1944, let. 4, št. 102, str. 5; "Ali je mogoč sporazum med maršalom Titom in sedanjo vlado?", *Bazovica*, 12. 3. 1944, let. 4, št. 102, str. 15.

¹⁷⁴ "Pred tremi leti...", *Bazovica*, 2. 4. 1944, let. 4, št. 105, str. 1–2; Pierre Tzoulis, "Jugoslovanski sporazum", *Bazovica*, 16. 7. 1944, let. 4, št. 119, str. 3–4.

Berilo Jugoslovanskega odbora iz Italije

Bazovica

POŠILJA: IVAN UČENIKOV - KAIRO RUE MANSHAET EL MAHRANI ŠT. 6

Leto: 4. Št. 126 10. septembra 1944.

Jugoslavija pred osvobojenjem in prerojenjem

SPLOŠNA OFENZIVA V JUGOSLAVIJI — NARODNA OSVOBODILNA VOJSKA SE JE ŠTRNILA Z RDEČO VOJSKO — NA ZAHODU SO ZAVEZNIŠKE POMORSKE, LETALSKE IN KOPNE SILE SKUPNO Z N.O.V. JUGOSLAVIJE NA POHODU PROTI SAVSKI RAVNINI.

Moskva, 7. (U.P.) — Radio "Svobodna Jugoslavija" je sinoči objavil, da je Rdeča vojska prekorčila Donavo pri Zeleznih vratih in zavzela prvo jugoslovansko mesto Kladovo na desnem bregu Donave, kjer se je združila z N.O.V. Jugoslavije.

Rim, 7. (Reuter) — Kopne, pomorske in letalske sile so skupno z oddelki N.O.V. maršala Tita pričele splošno kombinirano ofenzivo v Jugoslaviji.

Sredozemsko vrhovno poveljstvo, T. - David Brown, posebni Reuterjev dopisnik pri Sredozemskem vrhovnem poveljstvu javlja, da je pričela splošna kombinirana ofenziva proti nemškemu prometnemu omrežju v Jugoslaviji že pred enim tednom. Pet oboroženih sil sodeluje v ofenzivi; Narodno-osvobodilna vojska maršala Tita, Balkansko letalsko poveljstvo, ki je bilo osnovano pred nekaj meseci, 15-letna armada, zavezniške kopne, ladrske oborožene sile in zavezniška mornarica.

Razvoj vojnih dogodkov na Balkanu zavzema naravnost senzacionalne oblike. Splošna zavezniška ofenziva v Jugoslaviji, tako s strani Rdeče vojske v Donavski kotlini, kakor tudi s strani zaveznikov na jadranski obali in severu je prav posebno s strani N.O.V. maršala Tita v samem osrčju države, ima namen, da odreže 150.000 Nemcev, ki so se v zadnjih 41 mesecih razpustili po vsem Balkanskem polotoku.

V takojšnjih kompetentnih krogih smatrajo, da je prihod Rdeče vojske na vzhodno jugoslovansko mejo in njihova priključitev z bojevniki maršala Tita že sam po sebi zaprl odstopnico prusijaškim hordam po Vardarski in Moravski dolini. V splošnem vojaški strokovnjaki mislijo, da je 150.000 Nemcev izgubljenih. Maršal von Weichs, nemški vrhovni poveljnik na Balkanu nima že prav nikakega upanja več, da bi smogel rešiti tudi en sam del svojih hord na Balkanu.

To kar smo tri leta želeli in v našem listu pogostorati napovedovali, se bo zgodilo. Po vsej Evropi so se razble ropalnice, kroleže in zločinske Hitlerjeve horde in dejali smo takrat, da bodo na Balkanu tudi pokopane. Pravična usoda - izgleda - bo tem našim upom ustregla.

Uradno poročilo, ki je bilo izdano v Rimu o novih obsežnih vojaških operacijah v Jugoslaviji, ne navaja področij vdora. Vsemu svetu pa je znano, da nadzira maršal Tito s svojimi 250.000 bojnikov obširna področja Jugoslavije. Genialna taktika maršala Jugoslavije, Tita prikaže v tem trenutku da svoje popolne veljave in pomembnosti. Prepričani smo, da bodo očistevalne akcije potekale brez posebnih, ne nenormalnih žrtev za zaveznike, ker so pot skozi tri leta pripravili in odprali s svojimi življenji in s svojo krvjo bojevniki N.O.V.

Uradno poročilo gen. Wilsona v nadaljnjem razkriva, da imajo sedanje operacije namen odrezati nemška prometna omrežja v Jugoslaviji. Očitno je, da bodo skupne zavezniške oborožene sile, ko se bo progla enkrat zapla, uničene brez posebnih zavezniških žrtev.

Vsa jugoslovanska jadranska obala je hrlovrta in je za kopne operacije hudo neprikladna.

(Konec na 16.strani)

"Jugoslavija pred osvobojenjem in prerojenjem" (*Bazovica*, 10. 9. 1944, št. 126, str. 1)

meri pridružili povojni Jugoslaviji. Tako so bili npr. bralci januarja 1944 seznanjeni s sklepom na II. zasedanju AVNOJ-a, ki je "proglasil svojo odločitev, da osvobojene primorske kraje zedinjuje z ostalimi deli Jugoslavije v eno državno tvorbo."¹⁷⁵ Zato pa je *Bazovica* vabila vse, naj se pridružijo partizanom. Kot primer vzemimo naslednji poziv sredi septembra 1944: "Pot je za vse Jugoslovane ena sama: Narodnoosvobodilno gibanje maršala Tita!"¹⁷⁶

Septembra 1944 je nato *Bazovica* poročala tudi o splošni ofenzivi po Jugoslaviji (bila je to operacija *Ratweek*, s katero so v sozvočju z zavezniki od začet-

¹⁷⁵ Ivan M. Čok, "Slovenecem, Hrvatom in Srbom doma in v tujini!", *Bazovica*, 8. 1. 1944, let. 4, št. 94, str. 1; prim. "Problem Primorskih Slovencev", *Bazovica*, 30. 4. 1944, let. 4, št. 109, str. 9.

¹⁷⁶ "Kralj Peter II. Vsi Jugoslovani v N.O.V. maršala Tita ...", *Bazovica*, 17. 9. 1944, let. 4, št. 127, str. 1-2.

ДА ЗДРАВСТВУЕТ ГЕРОИЧЕСКАЯ КРАСНАЯ АРМИЯ

"Da zdravstvuet geroiceskaja Krasnaja Armija! [Živela junaška Rdeča armada!]" (*Bazovica*, 8. 10. 1944, št. 130, str. 1)

ka meseca jugoslovanski partizani izvedli več sto uspešnih sabotaž na komunikacijah in s tem preprečili Nemcem, da bi se nemoteno umikali iz Balkana in oskrbovali svojo vojsko v Italiji; prislužili so si številne pohvale s strani Anglo-Američanov¹⁷⁷). Kot je pisal časopis, je "Titova" ofenziva delovala v osrednjem delu Jugoslavije, zavezniki na Jadranu, Rdeča armada, ki se ji je s svojimi četami pridružila NOVJ Jugoslavije, pa na vzhodu.¹⁷⁸ Beograd je bil z njune strani osvojen 20. oktobra 1944 in ob tej priliki je Jugoslovanski odbor iz Italije na Tita naslovil čestitko ter se mu hkrati zahvalil, da so jugoslovanski prostovoljci iz Trsta, Gorice in Istre imeli čast boriti se v vrstah njegove vojske.¹⁷⁹

Naklonjenost do Rdeče armade je *Bazovica* na svoji naslovnici izrazila že pred osvoboditvijo Beograda, in sicer v obliki pozdrava, da bi izrazila podporo in ponos do vojaških dosežkov – kot prikazuje spodnji izsek:

Če je bilo torej v časopisu vidno nihanje med četniki in partizani, in se je nato od konca 1943 tehtnica prelevila na stran slednjih, je bilo ves čas izhajanja objavljenih veliko kritik (ali ponatisnjenih kritik oziroma apelov) proti kolaboraciji Paveličevih ustašev in slovenskih domobrancev.¹⁸⁰ Slednji so v zapisih *Bazovice* zaradi sodelovanja z Nemci septembra obveljali za "slovensko sramoto". O njih je časopis objavil naslednje:

Zaradi neinformiranosti so bili mnogi naši ljudje dolgo časa v zmoti glede takozvanih domobrancev in Narodnih straž v Sloveniji. Z vsemi mogočimi izgovori so pošteni Slovenci poskušali ta zgodovinski madež sramote izbrisati, ali ga vsaj zamazati, v dobri veri, da vendar ni mogoče, da bi slovenski fantje in možje mogli služiti sovražniku. Vsi ti zagovori in izgovori pa so 20. aprila tl., ko so slovenski fantje v Ljubljani prisegali Hitlerju zvestobo v nemških uniformah in ob asisten-

¹⁷⁷ Gorazd Bajc, "Anglo-Američani in sabotaže slovenskih partizanov na južni železnici", *Acta Histriae* 16, št. 3 (2008), str. 350–352.

¹⁷⁸ "Jugoslavija pred osvoboditvijo in prerojenjem", *Bazovica*, 10. 9. 1944, let. 4, št. 126, str. 1.

¹⁷⁹ "Čestitke in zahvala 'Jugosl. Odbora iz Italije' maršalu Staljinu in Titu", *Bazovica*, 29. 10. 1944, let. 4, št. 133, str. 2.

¹⁸⁰ Npr. "Politika nove jugoslovanske vlade", *Bazovica*, 13. 8. 1944, let. 4, št. 123, str. 1; "Svobodna Jugoslavija. Strah in beg Hitlerjevih pomočnikov", *Bazovica*, 13. 8. 1944, let. 4, št. 123, str. 16; "Na usodnem križišču Jugoslavije", *Bazovica*, 3. 9. 1944, let. 4, št. 125, str. 2; "Poslanica ministra dr. Marušiča", *Bazovica*, 3. 9. 1944, let. 4, št. 125, str. 3; "Izpod latnika. Dr. Alojzij Kuhar roti domobrance", *Bazovica*, 10. 9. 1944, let. 4, št. 126, str. 16.

ci prusijaških okupatorjev, postali prazni in se je resnica razkrinkala v vsej svoji goloti. Kdo je resnični gospodar domobrancev in takozvanih narodnih straž, najboljšje potrjuje letak, ki smo ga prejeli iz domovine in kakršne Nemci z avtomobili trosijo – kjer morejo – po slovenski zemlji. Prusijaki sami potrjujejo črno na belem, komu služijo Narodne straže – zavarovanju nemških poti na bojišča.¹⁸¹

Sklep

Po sistematični analizi *Bazovice* ugotavljamo, da se je v listu najpogosteje pojavljalo vprašanje jugoslovansko-italijanske razmejitve – ob tem so na jugoslovansko državo in s tem monarhijo oziroma dinastijo Karađorđević v okviru časopisa gledali dokaj idealistično in nekritično, čeprav se dinastija v letu 1944 vedno manj omenja; precej kritični pa so bili do jugoslovanskih begunskih vlad, zlasti od srede leta 1943 dalje, saj jih je v vojnih letih okarakterizirala velika nestabilnost. V okviru *Bazovice* so jih prikazovali, da so vse, z izjemo Šubašičeve vlade – ki je bila nato ves čas pisanja v letu 1944 idealizirana –, delovale v lasten prid in posledično niso našle skupnega jezika, prav tako pa so kritizirali delno pomanjkanje slovenskega vladnega predstavništva v ključnih trenutkih. Jugoslovanski odbor iz Italije in njegovo glasilo sta skladno s politiko teh vlad najprej podpirala tedaj s strani zahodnih zaveznikov priznanega četniškega vodjo Mihailovića, ki naj bi se boril za ohranitev jugoslovanske monarhije. Postopno uveljavljanje partizanskega gibanja je pozneje vedno bolj vplivalo na to, da sta se Odbor in časopis oddaljevala od četnikov, predvsem zaradi dejstva, da se je Tito začel kazati kot najprimernejši zaveznik za doseg najvažnejšega cilja – spremembo meja v korist Jugoslavije. Pisanje *Bazovice* je v bistvu bilo precej skladno s politiko Velike Britanije do zapletenih razmer v Jugoslaviji. Pri tem je jasno, da je bila zaradi potreb t. i. vojne propagande v pisanju *Bazovice* večkrat prisotna "udarna" retorika, čemur je dodatno pripomogla grafična podoba; tudi tako je časopis lažje dosegal namen informiranja, a hkrati formiranja. Kljub težavam s predstavniki jugoslovanskih begunskih vlad je imel kar velik krog bralcev. Pisci v časopisu so z željo po primarnem cilju (osvoboditvi in razširitvi Jugoslavije) vseskozi opozarjali na nevarnost notranje nestabilnosti oziroma poudarjali enotnost med sprtimi stranmi. Hipotezo lahko torej potrdimo, pri tem pa dodamo, da se v okviru Jugoslovanskega odbora iz Italije po vsej verjetnosti niso bistveno razlikovali od drugih Slovencev na Primorskem in v Istri pred in med vojno: le močna Jugoslavija – in ne glede na njeno notranjo ureditev – jim je namreč predstavljala najboljše zagotovilo, da bo do spremembe

¹⁸¹ "Domobranci – slovenska sramota", *Bazovica*, 24. 9. 1944, let. 4, št. 128, str. 6.

meje res prišlo. Pri presoji medvojnega Rudolfovega delovanja in *Bazovice* je ključno tudi vprašanje, v kolikšni meri so bili tedaj v emigraciji sploh obveščeni o razmerah v zasedeni Jugoslaviji; zelo verjetno so prejeli le selekcionirane informacije. Neosnovane so nazadnje obtožbe v delih o prekomorskih brigadah, češ da je bil časopis v službi jugoslovanske begunske vlade. Očitno si zaradi groženj o cenzuri (ki so se tudi nekajkrat udejanjila) Rudolf ni smel vsaj prvi dve leti privoščiti pretiranih kritik na račun uradnih jugoslovanskih oblasti; od srede leta 1943 dalje pa jih je še kako kritiziral.

Gorazd Bajc, Ane-Marie Herceg, Kaja Mujdrica

**BAZOVICA, THE NEWSPAPER OF THE COMMITTEE
OF THE JUGOSLAVS OF ITALY, AND ITS ATTITUDE
TOWARDS THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA, 1941–1944**

SUMMARY

The aim of this article was to present, on the basis of an analysis of the journal "Bazovica", three different perspectives of the Yugoslav Committee in Italy on the Kingdom of Yugoslavia, namely the royal dynasty of Karađorđević, the Yugoslav refugee governments and the Yugoslav state structure, and the military organisations (mainly Chetniks and Partisans) that fought in occupied Yugoslavia. Other relevant sources have been taken into account, in particular from the archival legacy of Ivan Rudolf, editor of *Bazovica* in Cairo between 30 September 1941 and 19 November 1944, the Archives of the Republic of Slovenia and the UK's main archive, The National Archives.

The main objective of the Committee, in which Rudolf and Ivan Marija Čok were central members, was to change the border between Yugoslavia and Italy. By cooperating with the Allies and adapting to the political upheavals, the liberation of the Venezia Giulia (Julian March) in favour of the Slovenes seemed achievable, although the Committee was also met with disapproval, e.g. with the so-called Cairo crisis and the creation of the Yugoslav Royal Guard Battal-

ion. *Bazovica* therefore reported mainly on events concerning the Slovenes of the Littoral region and was a function of the Committee's policy.

Based on an analysis of the published articles of *Bazovica* and taking into account the chronology of events on Yugoslav soil and the most prominent actors – from King Peter II, representatives of Yugoslav governments and leaders of resistance movements (Tito, Mihailović) – until 1944, the article focuses on the propaganda elements and rhetoric of the themes raised. Alongside radio speeches, messages from politicians in exile and articles summarising the main military and political events, the newspaper published literary articles, pictures and caricatures in an attempt to draw people's attention to the common struggle. The authors of the article present the central themes to which the newspaper or the Committee paid most attention. The issue of the Yugoslav-Italian border was the main focus of the reports, with maps, appeals and speeches. The Committee's efforts were also reinforced by King Peter II, who in numerous speeches stressed the importance of the border issue and the unity of Yugoslavs in a common, united country. The article, by showing *Bazovica's* attitude towards the Karadorđević dynasty, tries to answer how, as the end of the war approached, the Committee paid more attention to the resistance movements and to Tito, who, with references in the last issues of the newspaper, took precedence over the (forgotten) dynasty, which was initially the centre of Yugoslav integration - Greater Yugoslavia around the Karadorđević dynasty.

By criticising governments and the resulting instability of the Yugoslav idea, *Bazovica* moved closer to the desire for reconciliation and reconstruction of Yugoslavia under Tito, pointing to the collaboration with the Red Army - from the initial support for the Chetniks, who were presented as the heroes of the Yugoslav resistance against the invaders, to the gradual shift of sympathy towards the Partisans, the Soviets became the ideal of the struggle. Thus, in its attitude towards the various groups, *Bazovica* reflected the dynamics of political events and changes in alliances during the Second World War, writing in favour of its own causes, which, from the beginning of the publication of the newspaper and the Committee's activities, were framed within the question of the demarcation between Yugoslavia and Italy.

VIRI IN LITERATURA

- ARS, SI AS 1660** – **Arhiv Republike Slovenije**, Ljubljana, fond Cankar Izidor.
ARS, SI AS 1883 – **Arhiv Republike Slovenije**, Ljubljana, fond Klemenčič Slavo.
ARS, SI AS 1931 – **Arhiv Republike Slovenije**, Ljubljana, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije.
MNZS, Ozd-IR – **Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije**, Ljubljana, fond Osebna zapuščina Ivana Rudolfa.
TNA HS 5 – **The National Archives, Kew-London**, nekdanji Public Record Office, fond Special Operations Executive: Balkans.

- Bazovica – Berilo Jugoslovanskega odbora iz Italije** – Kairo, letniki 1941–1944.
Službene novine Kraljevine Jugoslavije – Ratno izdajanje – London–Kairo, letniki 1941–1945.
Šotorska knjižnica – Srednji vzhod, letniki 1942–1945.

.....

- Bajc, Gorazd**, "Anglo-Američani in sabotaže slovenskih partizanov na južni železnici", *Acta Histriae* 16, št. 3 (2008), str. 343–357.
Bajc, Gorazd, *Iz nevidnega na plan. Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji* (Koper, 2002).
Bajc, Gorazd, "Plačanci – agenti / špijoni zahoda". Primer retorike povojnih jugoslovanskih oblasti glede pomena in vloge TIGR-a in ocene britanskih obveščevalnih služb", *Acta Histriae* 15, št. 1 (2007), str. 261–276.
Bajc, Gorazd, "Stanislav Rapotec, prvi Slovenec, ki ga je britanska obveščevalna služba SOE vtihotapila v zasedeno Jugoslavijo", *Studia Historica Slovenica* 11, št. 2–3 (2011), str. 525–551.
Bajc, Gorazd, *Zapletena razmerja. Ivan Marija Čok v mreži primorske usode* (Koper, 2000).
Bajc, Gorazd in Torkar, Blaž, *Ivan Rudolf in padalci / Ivan Rudolf e i paracadutisti / Ivan Rudolf and parachutists* (Maribor, 2009).
Bobnar, Stane, et al., *Prekomorci. Oris zgodovine prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot NOV* (Ljubljana, 1965).
Earle, John, *Cena domoljubja. SOE in MI6 na stičišču Italijanov in Slovencev med drugo svetovno vojno* (Trst, 2009).
Globočnik, Damir, "Likovna oprema časopisa Bazovica", v: *Ivan Rudolf. Ob 120-letnici rojstva*, ur. Irena Uršič (Ljubljana, 2018), str. 137–158.
Ivan Rudolf. Ob 120-letnici rojstva, ur. Irena Uršič (Ljubljana, 2018).
"Iz arhivov in predalov", *Mladika*, ur. Ivo Jevnikar (Trst, 1995–2005).

- Kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu in soobtoženim. Študija in prikaz procesa*, ur. Mateja Jeraj in Jelka Melik (Ljubljana, 2015).
- Klun, Albert**, *Domovina je ena. Prekomorci – borci NOVJ v osvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, na domačin tujih tleh* (Ljubljana, 1986).
- Klun, Albert**, *Iz Afrike v narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije* (Ljubljana, 1978).
- Klun, Albert**, *Prekomorci v narodnoosvobodilni vojni* (Ljubljana, 1976).
- Makuc, Dorica**, *Aleksandrinke* (Gorica, 1993).
- Novačan, Anton**, *Jeruzalem – Kairo. Spomini 1942–1945* (Ljubljana, 1986).
- Pirjevec, Jože**, *"Trst je naš!" Boj Slovencev za morje (1848–1954)* (Ljubljana, 2007).
- Rudolf, Saša**, *Xolotl. Med resnico in domišljijo* (Gorica, 1996).
- Stanonik, Marija**, "Zasluge Ivana Rudolfa za slovensko besedo med slovenskimi vojakovi v afriškem pesku", v: *Ivan Rudolf. Ob 120-letnici rojstva*, ur. Irena Uršič (Ljubljana, 2018), str. 159–187.
- Torkar, Blaž**, *Prikriti odpor. Ameriška obveščevalna služba na Slovenskem med drugo svetovno vojno* (Celovec, 2012).
- Torkar, Blaž**, "Slovenci in Jugoslovanski kraljevi gardni bataljon", *Prispevki za novejšo zgodovino* 54, št. 1 (2014), str. 144–157.
- Torkar, Blaž in Bajc, Gorazd**, "Slovenci v vrstah britanskih komandosov", *Acta Historiae* 28, št. 1 (2020), str. 161–184.
- Verginella, Marta**, *Suba pašta, pesek in bombe. Vojni dnevnik Bruna Trampuža* (Koper, 2004).
- Vilhar, Srečko in Klun, Albert**, *Narodnoosvobodilni boj Primorcev in Istranov na Sardiniji, Korziki in v južni Franciji* (Nova Gorica, 1969).
- Vilhar, Srečko in Klun, Albert**, *Narodnoosvobodilni boj Primorcev in Istranov v Afriki* (Ljubljana, 1970).
- Vilhar, Srečko in Klun, Albert**, *Primorci in Istrani od pregnanstva do prekomorskih brigad* (Ljubljana, 1973).
- Vilhar, Srečko in Klun, Albert**, *Prva in druga prekomorska brigada* (Nova Gorica, 1967).
- Vodušek Starič, Jerca**, "Ivan Rudolf – patriot in obveščevalec", v: *Ivan Rudolf. Ob 120-letnici rojstva*, ur. Irena Uršič (Ljubljana, 2018), str. 65–84.
- Vodušek Starič, Jerca**, *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942* (Ljubljana, 2002).
- Z Bazovico v srcu*, ur. Ivo Jevnikar, Deželni sedež državne radiotelevizije RAI-Radio Trst A, slovenski program, januar–junij 1999.

Author: **BAJC Gorazd Bajc**

Ph.D., Full Professor

Co-Author: **HERCEG Ane-Marie**

B.A. of History and B.A. of Slovene Language and Literature

Co-Author: **MUJDRICA Kaja**

M.A. of of Pedagogics, M.A. of History, Young Researcher

University of Maribor, Faculty of Arts, department of History

Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenia

Title: **BAZOVICA, GLASILO JUGOSLOVANSKEGA ODBORA IZ ITALIJE, IN NJEN ODNOS DO
JUGOSLOVANSKE KRALJEVINE, 1941–1944**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 23 (2023), No. 3, pp. 703–738, 181 notes, 6 pictures

Key words: Yugoslav Committee from Italy, *Bazovica*, Ivan Rudolf, Ivan Marija Čok, Kingdom of Yugoslavia, Karadordević dynasty, Peter II, emigration, Chetniks, Partisans, Yugoslav-Italian border, propaganda, rhetoric

Abstract: Based on the analysis of the journal “Bazovica,” the publication of the Yugoslav Committee in Italy, edited by Ivan Rudolf in Cairo from September 30 1941 to November 19 1944, this article presents its attitude towards the Kingdom of Yugoslavia. The authors take up three aspects of the attitude: towards the Karadordević royal dynasty, the Yugoslav refugee governments and the Yugoslav state structure; and the perspective on military formations engaged in occupied Yugoslavia, particularly the Chetnik and Partisan units and their leadership. The analysis takes into account the rhetoric used, reflecting the needs of the so-called wartime propaganda during that period.